

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky a amerikanistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Eliška Bařinková

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky a amerikanistiky

**ANGLICKO-ČESKÁ TERMINOLOGIE Z OBLASTI
FINANCÍ**

(zpracování v databázi EUR-Lex)

Bakalářská práce

Eliška Bařínková

3. ročník, bakalářské dvou-oborové studium Anglická filologie – Česká filologie

forma studia: prezenční

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Václav Řeřicha, Csc.

OLOMOUC 2008

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze za použití uvedené literatury a ostatních zdrojů.

Současně souhlasím s tím, aby se tato práce stala pomocným materiálem pro studijní účely.

V Olomouci dne 30. 6. 2008

.....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji doc. PhDr. Václavu Řeřichovi, CSc. za odborné vedení bakalářské práce, za ochotu při konzultacích, za podnětné připomínky a rady.

ANOTACE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce: Anglicko-česká terminologie z oblasti financí
(zpracování v databázi EUR-Lex)

Datum zadání:

Datum odevzdání: 30. červen 2008

Datum obhájení:

Vysoká škola: Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Univerzity
Palackého v Olomouci

Autor práce: Eliška Bařínková

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Václav Řeřicha, CSc.

Oponent práce: PhDr. Pavel Král

Abstrakt:

Bakalářská práce vychází z účasti autorky práce na překladatelském projektu probíhajícího na Katedře anglistiky a amerikanistiky FF UP jako testovací projekt. Jedná se o zpracování terminologie jednotlivých oblastí evropského práva z dokumentů ukotvených v textové databázi EUR-Lex. Dokumenty nacházející se v této databázi jsou charakteru smluv, právních předpisů, legislativ ve fázi přípravy, judikatur a parlamentních dotazů. Jde tedy o oficiální texty vyprodukované v rámci administrativy evropských úřadů. Jednotlivé texty jsou přeloženy do oficiálních jazyků členských zemí, tedy i do češtiny. Cílem projektu je navrhnout pro anglický termín český ekvivalent, který se v těchto dokumentech vyskytuje nejčastěji.

Práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část pojednává o problematice terminologie obecně, jsou v ní vysvětleny zásadní pojmy a principy terminologie a terminografie. Praktická část se zabývá projektem samotným, jeho zázemím, zpracováním zadaných termínů, problémy vzniklými v průběhu práce a jejich řešeními.

Klíčová slova: terminologie, terminografie, termín, ekvivalentní výraz, standardizace, terminologická a textová databáze, EUR-Lex

The title: The English-Czech financial terminology
(processing in the EUR-Lex database)

Abstract:

The bachelor thesis is based on the participation of the author in the project running under the Department of English and American Studies, Faculty of Arts, Palacký University, as a trusty project of such nature.

The principle of this task lies in processing the terminology from various spheres of human activities on the basis of the documents on Community legislation in EUR-Lex text database. According to the character of documents, there are official journals, treaties, international agreements, legislations in force, preparatory acts, case laws, parliamentary questions, budgets for the European Union, the Institutions' Registers, process and players of the EU law, legislative drafting. Individual texts are translated into the official languages of the EU member countries, which thus also means into the Czech language. The aim of the project is to propose the most frequently used Czech equivalents for the English terms appearing within the texts.

The thesis is divided into two parts. The theoretical part is aimed at problems of terminology in general. This part introduces the reader and/or user of this thesis to the basic terminology and principles.

The practical part deals with the project itself, its background, processing of the submitted terminology, problems arisen during the work and their solutions.

Key words: terminology, terminography, terms, equivalent expression, standardization, terminological and text database, EUR-Lex

OBSAH

ÚVOD	str. 1
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1 Terminologie	str. 5
1.1 Terminologie jako disciplína	str. 5
1.1.1 Rozdělení terminologie	str. 6
1.1.1.1 Terminologie pseudopreskriptivní	str. 6
1.1.1.2 Terminologie preksriptivní	str. 7
1.1.1.3 Terminologie systematická	str. 8
1.1.1.4 Terminologie ad hoc	str. 8
1.2 Termín	str. 9
1.2.1 Definice pojmu <i>termín</i>	str. 9
1.2.2 Termín a jeho vlastnosti	str. 11
1.3 Tvoření termínu	str. 14
1.3.1 Způsoby a prostředky pro tvoření termínu	str. 15
1.3.2 Formální prostředky pro tvoření terminologického slova	str. 16
1.3.2.1 Morfologické prostředky pro tvoření termínu	str. 17
1.3.2.2 Syntaktické prostředky pro tvoření termínu	str. 19
1.3.2.3 Sémantické prostředky pro tvoření termínu	str. 20
1.3.2.4 Lexikální prostředky pro tvoření termínu	str. 20
1.4 Základy a zásady terminologické práce	str. 22
1.4.1 Typy terminologických produktů	str. 23
1.4.1.1 Terminologická databáze	str. 24
1.4.1.2 Multilingvismus v terminologii	str. 25
1.5 Terminologická standardizace	str. 26
1.5.1 Standardizace termínů	str. 27
1.5.2 Standardizace principů a metod terminologické/terminografické práce;	

II. PRAKTICKÁ ČÁST

2	Terminologicko-překladatelský projekt	str. 31
2.1	Terminologické sady, terminologické oblasti	str. 32
2.2	Projekt překladu terminologie Evropské unie	str. 32
2.2.1	Proces překládání terminologie EU a vyhledávání ekvivalentů – krok 1 (volba příslušné terminologie)	str. 32
2.2.2	Proces překládání terminologie EU a vyhledávání ekvivalentů – krok 2 (EUR-Lex)	str. 33
2.2.3	Proces překládání terminologie EU a vyhledávání ekvivalentů – krok 3 (prohledávání jednotlivých dokumentů)	str. 35
2.2.3.1	<i>Slovní druh</i>	str. 36
2.2.3.2	<i>Gramatický rod</i>	str. 37
2.2.3.3	<i>Číslo</i>	str. 37
2.2.4	Využití termínů ve zbylých dvou jazycích; další materiály a zdroje pro konzultaci	str. 38
2.2.5	Konečné úpravy	str. 38
2.3	Zpracování terminologie z oblasti financí prostřednictvím databáze EUR-Lex; konkrétní příklady, problémy vzniklé v průběhu a jejich řešení	str. 39
2.3.1	Povaha termínů obsažených ve výchozí sadě	str. 39
2.3.1.1	<i>Výchozí jednoslovné termíny z oblasti financí</i>	str. 39
2.3.1.2	<i>Víceslovná pojmenování</i>	str. 41
2.3.1.3	<i>Výchozí víceslovná pojmenování ve funkcích několikanásobných větných členů</i>	str. 42
2.3.1.4	<i>Víceslovná pojmenování tvořící fráze</i>	str. 43
	ZÁVĚR	str. 48

SUMMARY	str. 50
Bibliografie, užitá literatura a jiné zdroje	str. 53
Seznam příloh	str. 55
<i>Příloha 1</i> Terminologická sada FINANCES zpracovaná do podoby tabulky v programu Microsoft Excel	str. 56
<i>Příloha 2</i> Pomocné symboly ve vyhledávání v databázi EUR-Lex	str. 58

ÚVOD

Pro vznik této bakalářské práce byla podnětem spolupráce na testovacím překladatelském projektu, jehož cílem je přeložit do českého jazyka terminologii užívanou v dokumentech textové databáze EUR-Lex obsahující texty evropských právních předpisů podle oficiálních překladů pořízených do ostatních jazyků evropského spektra, v nichž už tyto termíny sice zavedeny jsou, ale které nemají ustálenou podobu v českém jazyce.

Cílem je vytvořit pomocný referenční materiál pro snadnější technický postup při práci na tomto projektu a současně má takto vytvořená příručka posloužit i jako úvod do problematiky terminologie a terminografie a do základů terminologické a terminografické činnosti na teoretické bázi. Práce sleduje využití obecných poznatků z obou zmíněných oblastí v prostředí specifického překladatelsko-terminologického projektu.

Práce je rozdělena do dvou oddílů.

Část teoretická je zaměřena na základní názvosloví a poznatky v terminologii, definuje pojem *termín*, kterého bude v textu nadále hojně využíváno, popisuje terminologickou činnost a s ní spojené jevy a problémy. Kromě terminologie se zde vymezuje také pole terminografické jako disciplína, jež je nedílnou součástí popisované problematiky.

Praktická část zpracovává kolekci odborného názvosloví vyexpedovaného z dokumentů a textů z oblasti financí, rozpočtů, ekonomické a monetární politiky a záležitostí s finančnictvím spojených. Komentuje problémy, které překlad provázely a konkrétními doklady z terminologické sady, ze které tato práce vychází, tyto problémy zároveň ilustruje.

Celá práce je doložena samotným překladem všech zadaných termínů ve formě tabulky, obsahující veškeré relevantní informace o navržených českých ekvivalentech.

Ještě dříve než však bude možné přistoupit k charakteristice jednotlivých aspektů terminologické, a posléze také terminografické práce, je důležité vymezit pojem *terminologie*.

Pojem *terminologie* sám o sobě skrývá dvě možné definice. Může jít **(a)** o soubor odborných názvů, resp. *termínů*, tedy o odborné názvosloví určitého oboru, nebo **(b)** o vědu, nauku, zabývající se tímto souborem odborných názvů.¹ V případě, že budeme uvažovat pouze první význam, lze určit pojmy „terminologie“ a „odborné názvosloví“ jako vyjádření téhož. Jde o synonyma. V celé práci se označení *terminologie* vyskytuje v obou dvou svých významech s tím, že je z kontextu možné s určitostí vyvodit, o kterou z uvedených definic se jedná.

Kromě této specifikace je také třeba provést ještě jedno upřesňující vymezení, a to rozlišení mezi náplní disciplín *lexikologie*, potažmo *lexikografie*, a analogicky v opozici k nim *terminologie* a *terminografie* ve smyslu vědních oborů.

Lexikologie „se zabývá teorií lexikonu jako součástí jazykového systému.“² Jde tedy o nauku, která se zabývá obecně slovní zásobou. Oproti tomu *terminologie* je, jak už bylo výše uvedeno, věda, jejímž obsahem jsou termíny a vůbec souhrn odborného názvosloví jako takový. *Lexikografie* spadá pod lexikologii a jde o disciplínu „zabývající se teorií a tvorbou slovníků.“³ Terminografie dotváří rozsah terminologie a „jde o nauku o tvorbě terminologických slovníků a o jejich vědeckém zpracování.“⁴ Terminologie i terminografie jsou ale obecně jedněmi z dílčích součástí nauk lexikologie a lexikografie.

V praktické části se přesvědčíme, že nejde o terminografickou práci, na kterou by šlo se stoprocentní přesností uplatnit všechna terminografická kritéria a procedurální postupy vlastní jiným terminografickým projektům. Navíc se v případě překladu českých ekvivalentů nejedná o překlad v pravém slova smyslu, jelikož nejsou utvářeny nové termíny ani nová slovní spojení. Nejde ani o přiřazování nebo vytváření definic k daným pojmům či termínům, což je jednou z hlavních náplní obecné terminologie. Princip spočívá v zaznamenávání nejfrekventovanějšího českého výrazu pro termíny, které jsou už v jiných jazycích normalizovány, a jsou tak považovány za závazné.

Vytýčeným cílem tedy zůstává podat elementární, ale přesto co nejpřesnější přehled o činnosti terminologa/terminografa a popsat proces překladu terminologie

¹ viz Machová, 137

² Lotko, 67

³ Lotko, 117

⁴ Lotko, 117

Evropské unie tak, aby osobní poznatky a zkušenosti zachytily podstatu této činnosti, a staly se tak užitečnými budoucím zájemcům o podobný projekt a práci s ním spojenou.

Vzhledem k tomu, že je nesnadné dobrat se dostatečného počtu odborných literatur vydaných k problematice obecné terminologie a terminografie, a také vzhledem k tomu, že se dostupné literatury v zásadních poznatcích o těchto disciplínách a jejich náplních shodují, je v bibliografii této práce užito jak zahraničních, tak i česky psaných a českými jazykovědci zpracovaných literatur.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Terminologie

1.1 Terminologie jako disciplína

Terminologie jako disciplína zahrnuje několik dílčích postupů, které jsou podloženy využitím poznatků nejen z lingvistické oblasti, i když je převážně založena právě na jazykovědě, ale čerpá i z jiných disciplín jako jsou „logika, filozofie, informatika, gnoseologie a s tím paralelně také z poznatků speciálních vědních oborů, jejichž názvosloví má být vytvářeno, ustalováno, sjednocováno a popisováno.“⁵ Jde tedy o mezioborovou disciplínu, která podává základní informace o metodologii tvoření terminologie (ve smyslu odborného názvosloví, souboru termínů), jejího zaznamenávání a dokumentace, správného a vícenásobného užívání termínů a příslušných terminologických údajů.

Elementárním principem terminologie je přiřazování jazykových znaků konkrétním konceptům lidského myšlení. Zakládá se tak na vztahu mimojazykové skutečnosti a pojmenování, které je skutečnosti přiřazeno. *Pojmenováním* je slovo nebo více slov, resp. složitější syntaktická spojení, jež označují předmět objektivní reality. Obsahy popisovaných jevů pak nazýváme *pojmy*. Jejich chápání je však složitější, protože pojmem se rozumí jev dynamický, s měnícími se, popř. zanikajícími obsahy, což má dopad na systémy termínů jako takové.

Základní náplní terminologické práce je identifikace a analýza konceptů a pojmů, volba vhodného jazykového pojmenování, definice jednotlivých pojmů, uchování těchto informací a jejich přenos či prezentace různými způsoby. V tomto bodě terminologie však přechází k terminografii, která se zabývá zpracováním vytvořených terminologických dat. K zobecnění terminologické práce přispívá i fakt, že vychází ze zkušenosti a myšlení, a zahrnuje tak jazykové zpracování informací ze všech oblastí lidské činnosti a zkoumá vztahy mezi jednotlivými pojmovými oblastmi.

Terminologie je úzce spjata s odborným funkčním jazykovým stylem. „Tento styl je základním vyjadřovacím stylem většiny jazyků a vyznačuje se užíváním odborných názvů příslušného oboru ve specializované komunikaci.“⁶ Pro to, abychom v této komunikaci, kterou rozumíme interpersonální dorozumívání určité sociální skupiny, byli

⁵ Poštolková, 8

⁶ Poštolková, 9

vhodnými participanty, je třeba vstupovat do ní jako znalci v oboru, nebo alespoň se základní znalostí příslušného tematického okruhu. Specializovaná komunikace je taková komunikace, v níž se využívá „jazyka pro specializované účely.“⁷ „Termíny často svůj nociónální obsah jen naznačují, kdežto pravý význam odkryje pouze specialista v oboru.“⁸

1.1.1 Rozdělení terminologie

Pro klasifikaci terminologie existuje několik kritérií. Jedním z nich je dělení podle zaměření na terminologickou oblast.

V případě, že se terminologie jako nauka orientovaná na vytváření a ustalování odborného názvosloví zabývá obory a vědami, ve kterých je „pro hodnocení jevů důležitý postoj či náhled člověka“⁹, pak se taková terminologie nazývá *pseudopreskriptivní* (pro českou terminologii je tento pojem užíván v pojetí Svatavy Machové) nebo také, jak uvádějí literatury veskrze pocházející od cizojazyčných autorů, např. Wright (2001), *deskriptivní* nebo také *nepreskriptivní*. Tento typ je korelován typem druhým, a tím je terminologie *preskriptivní*, která se zabývá termíny, jež je nutné přesně vymezit a definovat v porovnání s jinými termíny dané tematické oblasti.

1.1.1.1 Terminologie pseudopreskriptivní

Tento typ terminologie je typický především pro společenské vědy a pro vědy, ve kterých nejsou související pojmy jednoduše přiřaditelné jednomu konceptu a mohou být vágní a víceznačné. „Hlavním cílem tedy není přesně definovat pojmy, ale záměrem je popsat a zdokumentovat všechny termíny, které se vyskytují nebo jsou jednotlivým pojmům navrženy.“¹⁰ Pseudopreskriptivní, nebo také deskriptivní, terminologie nepředepisuje užití termínů, ale dokládá pojmenování označující koncepty, poznatky a

⁷ Guidelines, 3; také viz Handbook, Vol. 1, 330

⁸ Poštolková, 11

⁹ Wright, 18

¹⁰ Wright, 18

jevy z daného specializovaného oboru a napomáhá těmto vědním oborům ustálit názvosloví tak, aby bylo možné užívat jej jednoznačně.

1.1.1.2 Terminologie preskriptivní

Preskriptivní terminologie je spojena s exaktními a přírodními vědami, deduktivními vědami a technickými obory¹¹. Tzn. s takovými vědními oblastmi, v nichž „jeden termín odpovídá jedné entitě“¹² a v nichž je „užívání termínů zadaných definicí pro všechny odborníky závazné“¹³. Dále tuto terminologii přejímají specialisté (rozumějme odborníci v oboru, ale také terminologové v úzké spolupráci s nimi), jejich prací a úkolem je sjednotit, standardizovat a harmonizovat určité sety odborného názvosloví oboru, v němž je potřebná jazyková přesnost, a připravit je tak k ustálení. Takovými specialisty jsou například vládní regulátoři, standardizátoři terminologie v různých vědních oblastech, specialisté na nomenklatury, apod. Tyto tematické oblasti mohou pak nadále svou terminologii normalizovat v národním i mezinárodním měřítku.¹⁴ Preskriptivní terminologie se uplatňuje také tam, kde je třeba nalézt shodu mezi uživateli potřebnou pro přijetí termínu pro běžné a opakované užití.

Mezi oběma typy jsou rozdíly patrné převážně na terminografické úrovni. Marginálním typem terminologie je i tzv. *terminologie kolaborativní*, která spočívá ve spolupráci týmu terminologů-lingvistů se znalostmi jazykových pravidel a úzů s experty dané tematické oblasti, v níž nová terminologie vzniká.¹⁵ Dochází tak ke spojení vědomostí specifické domény, lingvistické znalosti a terminologických metod, které jsou „mostem“ mezi odborností a lingvistickou praxí.¹⁶

Kromě klasifikace terminologie podle zpracovávaných termínů z oborů různé povahy, můžeme dělit terminologickou práci také podle toho, je-li systematickou činností na jednom tematickém okruhu či v rámci jedné vědní disciplíny, nebo jde-li o úkol

¹¹ viz Machová, 144

¹² Machová, 144

¹³ Machová, 143

¹⁴ viz Machová, 144

¹⁵ viz Guidelines, 13

¹⁶ viz Guidelines, 13

zadaný terminologům v rámci řešení jednoho konkrétního překladatelského či terminologického problému.

1.1.1.3 Terminologie systematická

Systematická terminologie je jednodušší variantou v tomto dělení terminologických aktivit. Jedná se totiž o takové postupy v terminologii, kdy je terminologům přístupné celé široké rozpětí jedné specifické vědní oblasti, nebo jen její části, se všemi jejími dosavadními poznatky a výsledky zpracovanými v odborných textech. Dovoluje a často také vyžaduje spolupráci terminologů a specialistů odpovídajících oborů. V rámci systematické činnosti mají terminologové dostatek času pro sběr a analýzu terminologického materiálu a dat potřebných k jejich fundovanému zpracování. Při tomto přístupu k terminologickým datům dochází k vytváření nových sad odborného názvosloví zpracovaného do systému pojmů s případnými definicemi. „Systematický proces v terminologii znamená pohyb směrem od termínu ke konceptu, nikoli opačně.“¹⁷

1.1.1.4 Terminologie *ad hoc*

Příležitostná nebo za určitým účelem směřovaná terminologie není cílená na všechny termíny jedné oblasti, ale zachází s termíny, které jsou součástí jen malé části nějakého odvětví. Terminolog pracuje s rozmanitým rozsahem termínů, který se pohybuje od několika jednotlivých termínů po celé seznamy až po některé rozsáhlejší materiály, které zpřístupňují globální náhled na určitou disciplínu.¹⁸ Podle Teresy Cabré (1999) se však v zásadě nejedná o skupinu více než 60 termínů. Terminologická práce *ad hoc* je ztížena tím, že odborné názvosloví, kterým se zabývá, není uváděno v koherentních kontextuálních vztazích, a tak nemohou být jednotlivá pojmenování definována. Týká se většinou pouze časově limitovaných specifických zadání uživatele

¹⁷ Cabré, 130

¹⁸ viz Wright, Sue Ellen. Lelan D. Wright. Descriptive Terminology. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 147.

jazyka terminologickým institucím a výsledkem této činnosti jsou různorodé terminologické seznamy. Pokud se však v průběhu času nashromáždí větší množství terminologických seznamů, pak je možné na základě fragmentárních poznatků vytvořit obecný přehled o dané disciplíně.

Z výše uvedeného lze implikovat rozdílnou náplň obou přístupů, a to zvláště ve schopnosti terminologie systematické zprostředkovat terminologům daleko větší přesnost a spolehlivost výsledných termínů než vyextrahovaná bezkontextová pojmenování, jejichž případy užití musí být dohledány navzdory častým časovým restrikcím. Je ovšem potřebné, aby i termíny, které se mají stát výsledky terminologické činnosti *ad hoc*, byly spolehlivé a jejich ověření tak spočívá v práci s dokumenty, jež už nějakým způsobem problematiku oboru zpracovávají.

1.2 Termín

1.2.1 Definice pojmu *termín*

Terminologie primárně vychází z přiřazování pojmů konceptům všech oblastí lidské činnosti. Vznikají tak specializované soubory pojmenování, které nelze ve stejném kontextuálním spojení užít nikde jinde.

Na otázku, co je to *termín*, odpověděla už řada autorit zabývajících se terminologií a vznikl tak značný počet definic tohoto pojmu. I přes mnohá pojetí termínu, která mohou zdánlivě termíny popisovat z různých hledisek, se tyto definice shodují v zásadních rysech a vlastnostech jazykového útvaru, jakým termín je.

Termín se na rozdíl od slov běžně sdělovacího jazyka (neodborných slov, netermínů) vyznačuje kognitivním, tj. racionálně pojmovým významem, založeným na teoretickém poznání. Ve vlastním smyslu je termín výrazem pro jistý pojem v soustavě pojmů určitého oboru. Takto definuje termín Svatava Machová, která se v pojetí termínu přiklání k definici Běly Poštolkové.

Termín je tedy taková lexikální jednotka, která je cílem popisu terminologie nějaké tematické oblasti.¹⁹ Lze jej vymezit jako pojmenování pojmů v systému pojmů vědního či technického oboru, jehož význam bývá jednoznačný, na kontextu nezávislý. „Termíny nejsou expresivní, je pro ně charakteristická nociónálnost (pojmovost) a intelektuálnost (zvědečtění).“²⁰

Slovník spisovného jazyka českého uvádí, že „termín je odborné pojmenování s přesným jednoznačným významem.“²¹ Jde tedy o významovou jednotku skládající se z jednoho slova (jednoduchý termín) nebo několika slov (složený termín) a „reprezentující jediný specifický pojem uvnitř jednoho tematického pole poznání.“²²

Na základě toho, co zde bylo uvedeno, lze odvodit i vymezení termínu oproti slovům a pojmům, které jsou charakterizovány jako *netermíny*. Jestliže je termín jednoznačný a nepodléhá určitému kontextuálnímu zapojení, potom bude možné netermín charakterizovat naopak jako kontextu podléhající a víceznačný lexikální útvar, užívaný v jazyce pro běžné komunikační účely. Pro porozumění netermínu není potřebná žádná dodatečná znalost či vědomost, která je na druhé straně důležitá pro porozumění v rámci odborné komunikace. Přechod mezi termíny a netermíny je plynulý, a to v každé sémantické a tematické oblasti, v nichž se vyskytují. Proto je možná i prostupnost dvou vědních oborů – lexikologie a terminologie, kdy determinologizovaný pojem přechází pod lexikologickou záštitu, a naopak – z běžného slova se stává termín. *Netermín* však není pojmem sám o sobě, je zaveden pouze pro odlišení mezi pojmem, který je součástí odborného systému termínů a pojmem, který je zkoumán jen z lexikálně-obsahového hlediska a v odborné komunikaci nenese žádný speciální odkaz k mimojazykové realitě.

Ze všech definic se dá tedy vyabstrahovat informace, že termín je základní jednotkou s dominujícím pojmovým významem a s redukcí jistých aspektů, jako je např. expresivita²³, tzn. termín nenese žádný příznak a kategorie expresivity nebo emocionálnosti je v tom případě nulová. S nulovou příznakovostí souvisí i tzv. deetymologizace termínu, při níž slovo z běžného sdělovacího úzu ztrácí schopnost

¹⁹ viz Machová, 138

²⁰ Machová, 138; viz také Poštolková, 24

²¹ Machová, 138

²² de Bessé, Bruno. Concept Description. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 63.

²³ viz Machová, 138

odkazovat k mimojazykové skutečnosti a mluvčí si jej spojuje pouze s ustáleným odborným názvem.

Dalším popisným znakem, který se nabízí pro charakteristiku termínu, je nahlížení na termíny jako na „základní jednotky vědeckého a odborného textu“.²⁴

Netermín jako lexikální jednotka se může termínem stát ve chvíli, kdy je jasně definovaný, kdy je pojmenováním vymezeného pojmu a je-li opakovaně užíván v odborných textech.²⁵ Procesu, kdy k tomuto dochází, se říká *terminologizace* a jeho součástí je také již zmíněná *deetyologizace*. Pokud se vyskytuje určitý termín v textech jednoho oboru, pak o něm hovoříme jako o termínu jednooborovém, v jiných případech jde o termíny dvou- či víceoborové.²⁶

Podle jiných definic jsou termíny slova, která jsou přidělena konceptům a pojmům, které jsou užívány ve speciálním jazyce předmětového pole (tedy tematické oblasti) nebo v textech patřících odborným okruhům působnosti.²⁷ Zora Jurčáková uvádí teorii profesora Masara, jejímž základem je termín jako jazykový znak, jako jednotka slovní zásoby označující speciální pojem, produkt vědy a zároveň jednotka jiného systému a jiného textu. „Dalším důležitým činitelem jsou jeho funkce a schopnost být definován a vyjádřen.“²⁸

1.2.2 Termín a jeho vlastnosti

Termín jsme už popsali z hlediska obecných definic a z pohledu pojetí různých autorit zabývajících se terminologií, především z řad lexikologů. Kromě toho, že jsou termíny fixované na odborné texty a odbornou komunikaci, musí také splňovat určitá nutná kritéria, podle nichž lze lexikální útvary za termíny považovat.

Jednou ze základních kategorií, do které by měl termín spadat, je **(a)** kategorie *ustálenosti a systémovosti*. Tuto podmínku termín splňuje v případě, že pojmenovává pojem v systému vědního oboru, ve kterém je ustálen a normalizován, posléze kodifikován. O standardizaci termínu je zmínka v sekci 1.5.

²⁴ Machová, 138

²⁵ viz Machová, 139

²⁶ viz Machová, 139

²⁷ viz Handbook, Vol. 1, 13

Další kategorií je **(b)** *mezinárodnost a významová průzračnost termínu*. V tomto případě mluvíme o *internacionalizaci terminologie*²⁹. Ta je podstatná pro překlady a mezi-jazykovou odbornou komunikaci. Znamená to, že vedle domácího označení pro termín nějaké vědní nebo technické oblasti, existuje i označení mezinárodní podoby. Většinou je takové pojmenování tvořeno slovem, jež se dá chápat mezinárodně a je ustaveno v mezinárodních terminologických úzích. Tato vlastnost se týká hlavně exaktních věd, v nichž mají systémy termínů povahu nomenklaturních názvů. Především se užívá lingvistických prostředků klasických jazyků, jimiž jsou latina nebo klasická řečtina. Ve většině evropských jazyků, a tedy i v angličtině, jsou afixy (předpony a přípony) latinského nebo řeckého původu běžným prostředkem pro tvorbu termínů a pro slovo tvorbu vůbec. V češtině se takovéto prostředky pocítují jako cizí, ale v povědomí uživatelů jazyka existují a v jazykovém, resp. lexikálním systému, jsou součástí hybridních složenin. V případě mezinárodních termínů se i ortografická podoba mezi jednotlivými jazyky liší minimálně.

Např. anglické *ionisation*, francouzské *ionization* a české *ionizace*³⁰

Jiným případem jsou nomenklaturní názvosloví, která jsou mezinárodně ustalována tak, aby byla srozumitelná v textech psaných jakýmkoli jazykem, který přijímá normu takto ustanoveného názvosloví. Tento fenomén se objevuje jen u několika vědních oborů jako jsou přírodní vědy (chemie, biologie, medicína atd.), ale také například právo a právní jazyk.

„Díky internacionalizaci se zjednodušuje výměna vědeckých a technických informací a jejich významová přesnost je větší.“³¹

(c) S maximální přesností má termín odrážet obsah pojmenovávaného pojmu, aby mohl zároveň s pojmenovovací funkcí plnit i funkci vymežovací. Aby se uplatnila *přesnost*, často se termíny zkracují, především jde-li o termíny mnohoslovné. Ty jsou mnohdy do kontextu těžce začlenitelné a jsou složitěji vnímané. Tato tendence se

²⁸ Jurčáková, 39

²⁹ viz Poštolková, 67

³⁰ Poštolková, 69

³¹ Poštolková, 69

projevuje vypuštěním jednoho nebo více komponentů souslovného termínu, jeho nahrazením jednoslovným termínem, odvozením, nebo vypuštěním jednoho jeho morfému (např. *pasterizace – pasterace*).

Také je možné nahradit termín cizího původu názvem domácím a opačně (např. *foťbal – kopaná* a naopak). Ke zkracování tohoto typu však nedochází u tzv. *terminologických frazeologismů*, tedy pojmenování, která jsou ve většině víceslovná a ze kterých není možné vypustit ani jednu jeho část, jelikož v tu chvíli by ztratila status termínu, a mohla by tak být považována už jen za lexikální jednotku. Tato vlastnost a sklon vytvářet jazykově úsporná jednoslovná pojmenování se (podle Bohuslava Havránka) nazývá nosnost.

(d) O *nocionálnosti*, pojmovosti, a *expresivnosti* se v předchozím textu již psalo. Termíny se vyznačují absencí citového zabarvení. Citově zabarvené pojmy mohou být součástí pouze slangového názvosloví, což ale není předmětem obecného teoretického úvodu do problematiky terminologie.

(e) „Ideálním stavem by bylo, kdyby byl každý pojem označován pouze jedním termínem (vlastnost *jednojmennosti*).“³² Dublety a jiné varianty jsou proto chápány jako nevýhodné z důvodu, že se může zdát, že jde o odlišné pojmy. Jako terminologická synonyma (*synonymita termínů*) označujeme všechna slova, která se podobnou náplní nebo formou týkají určitého pojmu. „*Odkazovým heslem*, jak se tato synonyma nazývají, může být zkratka, jednoslovné pojmenování substituující pojmenování víceslovné a nebo jakákoli jiná podoba termínu odkazující k jeho podobě základní.“³³

Autoři terminologických seznamů a sad jsou povinni všechna tato odkazová hesla uvádět. Jako synonymní substitute nebo nahrazení jsou tolerovány dvojice typu: domácí název – cizí název (dochází ke stylistickému odlišení, kdy cizí termín je explicitnější a vázaný na větší odbornost), dále explicitní (podrobnější) – implicitní (stručnější) pojmenování, strukturální podoba termínu alternující se s triviálním označením (to znamená, že např. místo celého průmyslového názvu léčiv se použije jejich zažitý název). V terminologické praxi převládá tendence nepotřebná a nepatřičná synonyma odstraňovat kodifikací.

³² Poštolková, 79

³³ Machová, 147

(f) *Jednoznačnost* je relativní vlastnost, která se projevuje pouze v rámci jednoho oboru. Užívá-li se jednoho termínu ve více oborech s různými významy, nedochází ke komplikacím v recepci jednotlivých termínů. Situace se ztěžuje tehdy, je-li termín víceznačný v rámci jednoho terminologického okruhu.

(g) Terminologie a termíny by neměly narušovat systémovost a strukturnost jazyka a proto se za spisovné termíny považují ty, které jsou v souladu s jazykovými normami jazyka, jehož slovní zásoby a úzu jsou součástí, teprve tehdy splňují požadavek *strukturnosti*.

Stane-li se termín zažitým a pokud slouží efektivně odborné komunikaci, je charakterizován jako *funkční*. Podle principů normy ISO 704 pak mají termíny a odborná názvosloví splňovat tato kritéria: *transparentnost*, tzn. mají nést takovou informačně nasycenou hodnotu, která je lehce prohlédnutelná. Dále se mluví o soudržnosti, náležitosti, jazykové ekonomii, odvoditelnosti, jazykové správnosti a formě upřednostňované příslušným jazykem.³⁴

Jedním z nejdůležitějších a nejmarkantnějších rysů termínu je jeho tendence k *nominalizaci*, čili k pojmenovávání.

1.3 Tvoření termínu

Jestliže jsme právě charakterizovali vlastnosti a základní kategoriální znaky, které jsou obecně vlastní odbornému pojmenování, je zapotřebí poukázat také na formální stránku, která se terminologie jako souboru odborných pojmenování bezprostředně týká.

Terminologie v tomto ohledu vychází především z lexikologie a jejích postupů slovo tvorby. Tvoření slov a tvoření termínů se od sebe po formální stránce neliší. Termín se od slova odlišuje až ve výsledné fázi, kdy splňuje výše popsané vlastnosti a kritéria. Lexikální jednotka se stává termínem ve chvíli, je-li definována, je-li pojmenováním jasně vymezeného pojmu a „je-li opakovaně užívána v odborných textech“³⁵, kdy se dostává do povědomí terminologů a expertů dané vědní oblasti a také tehdy, pokud již

³⁴ viz Cabré, 95

prošla procesem standardizace a finálním ustálením terminologickým institutem, který je těmito procesy pověřen a představuje tak vrcholnou autoritu v této oblasti.

1.3.1 Způsoby a prostředky pro tvoření termínů

Termín je utvořen tehdy, pokud je jím specificky pojmenován nějaký konkrétní jev mimojazykové skutečnosti, na jehož základě pak vzniká povědomá a možná komunikace.³⁶ Technický proces utvoření termínu však podléhá pravidlům a vzorům běžné slovtvorby. Jde tedy o kombinování lexikologických jednotek, jejich zkracování, změny v morfologii stejně jako ve významové rovině, nebo o nová syntaktická spojení. Tvoření nových termínů v této fázi vstupuje do spolupráce s lingvistikou, využívá jazykovědných a lexikálních poznatků pro formální tvoření nového odborného názvosloví.

Pro vznik a utvoření termínu je však prvotním impulsem jeho potřeba v určité vědní nebo odborné oblasti a také charakter individuálního kolektivu, jež tuto potřebu pocítuje. Stimul může být různého charakteru, ať už je to záměrné tvoření slov při určité příležitosti výskytu ojedinělého jevu mimojazykové skutečnosti, jež potřebuje být pojmenován; pak bychom hovořili o novém pojmu vytvořeném *ad hoc*. V tomto případě se záměrně nad novým termínem uvažuje. Dále to může být předvídatelná okolnost, to znamená, že v jazyce výraz pro stále častěji se vyskytující jev chybí, nebo tento podnět může přicházet z náhodného objevu či vynálezu, tudíž okamžité bezprostřední potřeby výrazu. Tento vznik termínu je potom brán jako náhodný a nepřipravený. (Impulsy pro tvoření termínu jsou tímto způsobem popsány podle Sagera.³⁷)

Všechny výše uvedené podněty mohou rezultovat v tvorbě termínu také na základě tzv. primárního nebo sekundárního tvoření³⁸. V prvním případě by šlo o situaci, kdy se jev mimojazykové reality, předmět zkoumání určitého oboru, vynález, apod.,

³⁵ Machová, 138-9

³⁶ viz Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 25.

³⁷ viz Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 26.

³⁸ viz Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of

objeví nečekaně a v jazykovém či společenském prostředí, ve kterém pro něj neexistuje příhodný výraz; ten je pak vytvořen bezprecedentně a spontánně³⁹. V případě sekundárního tvoření nový termín formálně podléhá vlivům termínů již existujících a jeho forma se tak stává upravenou, odvozenou či jinak abstrahovanou formou, pro kterou terminolog vytváří pravidla tak, aby byla v souladu s tvorbou termínu v daném vědním oboru.

Termíny jsou z teoretického hlediska nejvíce zastoupeny substantivy (vedle apelativ, tedy obecných jmen, jsou podstatná jména při tvorbě termínu zastoupena také vlastními jmény - proprii), dále slovesy, a následně složeninami typu adjektivum – substantivum (především nomenklaturní názvy), verbum – substantivum, apod.

1.3.2 Formální prostředky pro tvoření terminologického slova

Terminologie jako nauka o odborném názvosloví je samostatný obor, který je založen vedle využití mezioborových poznatků převážně na jazykovědě. Lingvistika se v terminologii uplatňuje právě tehdy, jedná-li se o tvoření terminologického slova. Terminologickým slovem rozumějme termín sám o sobě, ale s nahlédnutím na něj jako na slovo, základní jednotku lexikologické roviny jazyka. Proto pro jeho utvoření budou platit stejné formální prostředky jako pro utvoření běžného slova.

Angličtina i čeština se v principech tvoření slov v zásadě shodují, odlišují se však v četnosti jejich využití. Pro tvoření termínů jsou v obou jazycích základními způsoby a prostředky převážně prostředky morfologické, syntaktické, sémantické, ale také přejímání prostředků z jiných jazyků.

1.3.2.1 Morfologické prostředky pro tvoření termínu

Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 27.
³⁹ viz Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 27.

Nejčastějším a nejběžnějším způsobem je modifikace nebo přizpůsobení již existujících termínů.⁴⁰ V tomto případě můžeme hovořit o postupech *derivačních, odvozovacích*, při nichž se hojně využívá afixů, které od výchozí formy jednoho termínu odvozují nové terminologické slovo. „Derivované termíny umožňují bližší a těsnější určenost konceptu, zužují jeho význam a zachovává se jejich prostřednictvím vztah mezi původním a nově utvořeným termínem.“⁴¹

Derivaci však nelze charakterizovat jen obecným užitím afixů. Je důležité specifikovat, jak se na tomto způsobu tvoření podílejí prefixy a sufixy samostatně. Pomocí prefixů dochází (a to zvláště v angličtině) k determinaci, určenosti vztahu mezi výchozím a utvořeným slovem. To znamená, že prefixací utvořená slova mohou vytvářet tzv. slovní řady, které za sebe staví slova, jež jsou odvozena od stejného základu pomocí jiných předpon a liší se pouze významovým odstínem.

Např.: v angličtině upstream – midstream – downstream⁴²
v češtině překlad – podklad – základ

Patří sem také odvozování slov opačného významu (antonym) pomocí předpon. Angličtina disponuje vyšším počtem těchto negačních předpon, kdežto český jazyk si ve většině vystačí s předponami *ne-* a *non-*.

Suffixy se naopak vyznačují vlastností a schopností změnit kategorii slovního druhu odvozovaného slova. Podle toho, jaké přípony jsou použity, dochází k bližší určenosti nového termínu, který se vztahuje přesněji k danému procesu (v případě sloves, substantivizovaných sloves, substantiv), nebo danou entitu, která se k procesu vztahuje, popřípadě pojmenování (oboje v případě substantiv). Pro proces sufixace má angličtina i čeština celé seznamy derivačních přípon.

V češtině se vyskytuje ještě skupina slov, nejčastěji termínů, jejichž součástí je buď předpona nebo přípona, která měla původně charakter samotného komponentu

⁴⁰ viz Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 30.

⁴¹ Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 30.

⁴² Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 32.

slova.⁴³ Říká se jim prefixoidy a sufixoidy a jsou jimi například termíny: europoslanec, euroústava, v nichž je prefixoidem *euro-*; stratifikace; unifikace, v nichž je sufixoidem – *ifikace*, apod.

Dalším morfologickým způsobem, velmi častým při vytváření termínů, je *kompozice, skládání slov*. „Skládání slov je proces, při němž dochází ke kombinaci dvou či více komponentů, které vytváří novou syntagmatickou jednotku s novým významem nezávislým na významu jejich jednotlivých částí.“⁴⁴ Umožňuje stejně jako derivace bližší determinaci mezi slovními komponenty, ale narozdíl od ní je kompozitum explicitnější než derivovaný termín. Mezi těmito komponenty existuje vztah určenosti, ve kterém jeden určuje druhý. Určovaná část slova je označována jako tzv. *hlava*, a je obvykle nejvíce významově zatížena. Složeniny s tímto charakterem nazýváme *složeniny určovací*. Tento typ složenin je zastoupen v obou jazycích – v angličtině i v češtině.

V češtině navíc ještě můžeme narazit na *složeniny rekční*, nebo-li vazební, a *kopulativní* čili slučovací (v těchto jsou oba komponenty rovnocenné). V případě vícekomponentových termínů existuje v obou jazycích tendence přejít od strukturního (vícekomponentového) názvu k jeho triviální, zjednodušené, kratší, a tím pádem operativnější podobě. *Hybridní složeniny*, v nichž se spojuje komponent cizího původu s komponentem tvořeným slovem domácím, se taktéž vyskytují v obou jazycích.

Sledujeme-li analogii ve vytváření slov běžné komunikace a odborných termínů, nesmíme opomenout ještě jeden tvaroslovný princip, a to *abreviaci*. *Abreviaci* rozumíme zkratky vytvořené z delších slov či slovních spojení a rozdělujeme ji na zkratky hláskové, iniciálové neboli akronymy vzniklé z prvních písmen jednotlivých slov (např. *EU*); dále zkratky slabičné, a nebo mezinárodní zkratky (např. *laser*). Zkracování však neprobíhá jen na úrovni zkratek, ale také za pomoci tzv. *zkratkových slov*, které se opět vyskytují v obou jazycích, hojněji však v angličtině. V češtině je takových případů méně (např. *auto; foto; kilo; bus; etc.*).

⁴³ viz Poštolková, 39-42

⁴⁴ Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of

1.3.2.2 Syntaktické prostředky pro tvoření termínů

„V rovině syntaktické představují tvoření nových termínů především spojení syntakticky usouvztažněna a tvořící gramatický a lexikální celek“⁴⁵ Jde o tzv. *terminologická sousloví*. Mají pevně daný pořádek slov a mohou být nahrazena kratším termínem. Jednotlivé členy těchto sousloví nelze nahrazovat synonymy, je však možné nahradit je ukazovacími zájmeny nebo elipticky vypustit jednu část sousloví.⁴⁶

Taková terminologická sousloví mají schopnost vytvářet tzv. *terminologické systémy*, v nichž se vyskytují termíny určitého typu (určené převážně hlavou termínu, kterou bývá zpravidla poslední komponent sousloví) a které jsou dále určeny různými přívlasky či jinými determinanty. Terminologické sousloví může být tvořeno speciálními termíny v syntaktickém vztahu, nebo slovy běžné komunikace, která se společně termínem stávají právě až v takovém vztahu.

Vedle terminologických sousloví se vyskytují také nomenklaturní výrazy, které se zpravidla vyznačují konverzí ve slovosledu. Tvoří jej určovací člen – nadřazený rodový pojem, a jeho rozlišující znak, tedy určující člen. V syntaktických spojeních, jejichž jednotlivé komponenty mají jiný význam při izolovaném užití, vznikají tzv. *terminologické frazeologismy*.

V anglickém jazyce je také častým procesem vytváření nových termínů pomocí morfologických prostředků *konverze*, nebo-li změny jednoho slovního druhu v jiný bez pomoci morfému přenesením výrazu do jiného syntaktického prostředí. Termín si zachovává nezměněnou podobu. V terminologické činnosti se tento způsob využívá při utváření termínů pro koncepty, které mohou vytvářet vztah pojmenování procesu podstatným jménem stejně jako s procesem spojeným slovesem.⁴⁷

Jestliže bylo uvedeno, že kompozita jsou explicitnější než deriváty, potom slovní spojení jsou explicitnější než složeniny samotné.

Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 34.

⁴⁵ Poštolková, 50

⁴⁶ viz Poštolková, 50

⁴⁷ viz Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of

1.3.2.3 Sémantické prostředky pro tvoření termínů

Zdrojem nových odborných pojmenování mohou být nejen morfologické a syntaktické prostředky, ale i významová zpřesňování slov z neterminologického běžného jazyka (např. anglické *sum*), metonymické a metaforické přenášení významu – připodobňování části lidského těla k části přístroje, ke struktuře konceptu (např. *hlava* – hlava člověka, hlava složeniny; a další), a nebo metaforické přenášení mezi jednotlivými vědními obory (např. *buňka* – živočišná či rostlinná, buňka v rámci počítačového softwaru; *valence* – elektronu, slovesa; a podobně). „Ve výše uvedených příkladech dochází k rozšíření významu již existujícího na nový koncept, jež tak nově popisuje.“⁴⁸

Přirovnání může být provedeno také pomocí slovního připodobnění dvou mimojazykových entit (např. *hrudkovitá směs*; *esovité zakončení*; v angličtině např. *tooth-like projection*; *plate-like frame*;⁴⁹ etc.). Zvláštním typem sémantického tvoření termínů je také pojmenovávání objevů, vynálezů, fenoménů mimojazykové činnosti jménem osoby, jíž je objev, potažmo vynález připisován (např. *Ampér*).

1.3.2.4 Lexikální prostředky pro tvoření termínů

V neposlední řadě vstupují do tvorby termínů i jiné principy než ty z výše popsaných jazykových rovin, a to principy a jevy vlastní lexikální rovině jazyka. Jedním z takových jevů je proces *terminologizace*, při němž slovo z běžné komunikace ztrácí svou obecnost a získává speciální odkazovací funkci ke konceptu z určitého vědního odvětví a získává tak charakter termínu. Jinými způsoby myslíme také častý vznik homonym v rámci několika vědních disciplín, kterým říkáme *mezioborové výpůjčky*. Mezioborové výpůjčky nezpůsobují žádné komplikace, jelikož jsou členy různých terminologických systémů. Problémy nastávají ve chvíli, kdy se homonyma vyskytnou v rámci jednoho systému, pak je třeba je odstranit a přiklonit se k častějšímu, produktivnějšímu nebo operativnějšímu termínu.

Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 37.

⁴⁸ Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 28.

⁴⁹ Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of

Termíny jsou stejně jako běžná slova také přejímána z jiných jazyků. Jde ve většině o celé terminologické sady konkrétních vědních oborů (jako např. z oblasti hudby, diplomacie, apod.) a jsou často doplněny ekvivalentem v domácím jazyce. Užívání výpůjček či přejatých termínů z jiného jazyka se nazývá *internacionalizace*.

Velmi sporadicky a opatrně se při tvoření nové terminologie přistupuje k *neologismům*. „Terminolog sahá k neologii teprve tehdy, vzniká-li potřeba pojmenovat unikátní jev či skutečnost, pro kterou neexistuje v daném jazyce lingvistický model nebo precedent.“⁵⁰ Jako neologismus může fungovat nově utvořené slovo, např. většina současných termínů užívajících se v informační technologii (např. *byte*), nebo již výše zmíněná mezinárodní výpůjčka. „Podle tradice v mnoha evropských jazycích do nich prostupují slova v první řadě z klasických jazyků, jako je latina a řečtina.“⁵¹ S termíny latinského nebo řeckého původu se setkáváme především v oblastech exaktní vědy (medicína, chemie, biologie, farmakologie, a pod.). V angličtině i češtině se ale více než celá „vypůjčená“ slova vyskytují pouze jejich části, jako jsou např. již výše zmíněné předpony a přípony. V angličtině se potom stává složitějším určit, zda jde o slovo domácí či vypůjčené právě vzhledem k dlouhodobé tradici užívání těchto výpůjček.

Jinou formou neologie můžou být i doslovné překlady cizích termínů. Při tomto procesu dochází k překladu všech elementů termínu z výchozího do cílového jazyka. Takto vzniklým neologismům v určitém jazyce se říká *kalky* (anglické *calques*) a proces se nazývá *kalkování* a může je představovat i např. překlad anglického slova *online* na španělské *en línea*⁵², apod.

Neologismy stojící na periferii lexikálního systému daného jazyka se však rychle dostávají do jeho centra a stávají se tak součástí terminologických systémů pojmů rovnocennou těm, které byly pro dané terminologie utvořeny podle uvedených lingvistických postupů.

Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 29.
⁵⁰ Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 38.
⁵¹ Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 38.
⁵² Sager, Juan C. Concept Representation. In Wright, Sue Ellen. Budin, Gerhart. Handbook of Terminology. Volume 1. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia 2001, 39.

Pro tuto práci je základní porozumění principům tvoření termínů stejně zásadní jako principy terminologické práce, jelikož se s takto získanými poznatky dá nadále přistoupit k praktické části, která popisuje a zdůvodňuje volbu jednotlivých termínů na konkrétních příkladech s odkazem na teoretické povědomí.

1.4 Základy a zásady terminologické práce

Po seznámení se základními koncepty spadajícími do oblasti *terminologie* a jejich vysvětlení je třeba představit také elementární principy práce terminologa, potažmo terminografa. V této chvíli je ještě důležité osvětlit jeden pojem, který se váže v přímém vztahu k terminologii, a tím je *terminografie*.

Terminografie je všeobecně chápána jako činnost s cílem popsat slovníkovou formou lexikální jednotky označované jako termíny, které jsou součástí terminologie některé tématické oblasti.⁵³ Jde tedy o aplikaci terminologie, která se zabývá slovníky speciálního jazyka, rozumějme jazyka odborného. Terminografie není samostatným odvětvím, ve kterém by mohl expert-terminograf vystupovat sám se svou vlastní činností, ta naopak musí podléhat mezinárodně odsouhlaseným formálním, technickým a procedurálním postupům.

Terminografická práce spočívá v práci s výchozími texty jako zdroji pro sestavení terminologických slovníků, nikoli s překlady nebo předpokládanými ekvivalenty. Není zájmem terminografie vymýšlet a navrhovat nově vytvořená pojmenování, nýbrž zaznamenávání těch termínů, které se již v textech dané tématické oblasti častěji vyskytují; teprve tehdy jsou považovány za termíny a je nutné je popsat, shrnout a zapracovat do terminologického slovníku. Terminograf může popřípadě navrhnout náhradu za tento termín v situacích, kdy je termínu užíváno nevhodně, nebo nespĺňuje-li požadovanou funkci v rámci tématické oblasti.

Ještě dříve než terminolog/terminograf přistoupí k realizaci terminologického projektu, je třeba učinit pár prvních přípravných kroků. Kromě seznámení se s oborem či

⁵³ viz Machová, 138

tematickou oblastí, ve které bude práce probíhat, je vhodné vymezit účel projektu a rozsah dat, které má projekt přinést. Nedílnou součástí je také určení cílového uživatele vzniklého terminologického slovníku, terminologické databáze, popř. menšího terminologického systému. Tedy má-li projekt vycházet pouze z textu jedné domény, má-li zpracovat menší či větší (ale vždy konkrétní) počet termínů a pojmů, půjde-li o terminologický produkt přístupný pouze omezenému počtu uživatelů (např. uživatelů určitého zboží, k němuž je výrobcem sestaven seznam potřebné terminologie), nebo zda budou výsledky terminologické práce zveřejněny a zpřístupněny širší obci uživatelů. Nejčastěji jsou však cílovými uživateli právě specialisté a odborníci příslušných vědních oborů.

1.4.1 Typy terminologických produktů

Na začátku každého terminologického projektu je také zapotřebí určit jakou formou budou termíny zpracovány do výsledného terminologického produktu. Různé literatury uvádí různé kategorie pro dělení terminologických produktů, v základních typech se však shodují. Pro účely práce zde uvádíme přehled podle Teresy Cabré (1999), který obvyklé výčty terminologických produktů shrnuje. Jsou jimi:

- a) *Běžné jazykové slovníky* – obsahují základní termíny v oblasti speciální terminologie, která je známá širší veřejnosti;
- b) *Encyklopedie* – vedle řady odborného názvosloví obsahují také informace o pojmu jako např. jeho popis, tabulky, ilustrace, a pod.;
- c) *Všeobecně vědecké a technické slovníky* – v podstatě obsahují pouze odborné názvosloví;
- d) *Specializované slovníky* – uvádějí ekvivalenty pojmů, vysvětlení a klasifikaci; tyto jsou často přesnější než výše uvedené;
- e) *Specializované vizuální slovníky* – v nich je koncept představen ilustrací (symbolem, apod.);
- f) *Lexikony a slovníky seřazené tématicky bez definic*. Do této skupiny patří i *tezaury* a je to skupina, která poskytuje přehled o struktuře dané tématické

oblasti; a konečně

- g) *terminologické databáze* – ty jsou nejkompexnějšími terminologickými projekty. Nejlepšími a nejaktuálnějšími zdroji terminologie se stávají díky informační technologii a využití počítačů, které v terminologické práci usnadňují aktualizaci pojmů a zároveň představují i několik možných způsobů, jak k daným termínům přistupovat v souladu s růzností terminologických projektů.

Všechny tyto produkty terminologické/terminografické činnosti mohou být produkty výslednými, k jejichž vzniku je terminologický projekt nasměrován, ale zároveň i referenčními materiály pro práci s odbornými texty tématické oblasti, pro něž se má nová terminologie, nový terminologický slovník či databáze vytvořit.

1.4.1.1 Terminologická databáze

Pojem *terminologické databáze* (TDB) zde dále rozvádíme z toho důvodu, že se v dnešní době jedná o nejčastější výstupní produkt terminologických projektů a nadále se s ním budeme setkávat i ve druhé části práce. Jak už bylo uvedeno, jde o nejkompexnější a nejdetailnější zaznamenání a uchování zjišťované terminologie. V terminologických databázích je možné, kromě základních údajů o pojmu/termínu (jakými jsou definice, vymezená tématická oblast, k níž se termín vztahuje, příklad, některé gramatické kategorie, apod.), uvést mnohé další kategorie jako jsou příklady, kontexty, ekvivalenty termínů v jiných jazycích, poznámky, zdroje termínů, informace o autorovi termínů, bibliografie termínů a další informace. Terminologické databáze jsou zpracovány ve formě elektronických a počítačově dostupných programů a jsou přístupné jako poznatky terminologické činnosti a praxe širší veřejnosti, ať už jsou uloženy na CD-ROMech nebo zveřejněné na internetových serverech (takto fungují především databáze národních, evropských a nadnárodních institucí jako např. terminologická databáze Spojených Národů, Evropské unie, nebo Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy).

Výhodou terminologických databází, někdy také nazývaných jako terminologické *databanky*, je snadný přístup, jednoduché úpravy a aktualizace v již zaznamenaných termínech a k nim patřících informacích. Zjednodušuje se tak i terminologická/terminografická práce, která může být prováděna podrobněji, ale zároveň rychleji. Z jednotlivých terminologických databází je možné vygenerovat či vyextrahovat libovolné množství termínů, pro účely jiných terminologických projektů nebo pro účely uživatelů databází, a s tím také provést úpravy v typech údajů o daných termínech. Se stále častějším využitím informační techniky ve všech sférách lidské činnosti vzrůstá i tendence vytvářet centrální terminologické databáze skládající se z dílčích databází nejen termínů, ale také celých textů a odborných dokumentů spadajících pod určité vědní odvětví (v těchto případech už však můžeme hovořit o *databázích textových*).

1.4.1.2 Multilingvismus v terminologii

Jedním z údajů o termínu v terminologických databázích může být ekvivalent daného termínu v jiném jazyce. Zpravidla tomu tak bývá z důvodu všeobecné tendence moderního jazyka k přejímání slov i termínů do daného jazyka prostřednictvím jazyka jiného (např. anglické termíny z informační technologie *software*, *hardware* se staly naprosto jednoznačnými termíny v češtině, využívanými jak odbornou tak i laickou veřejností). Vícejazyčnost se stává jedním z kategoriálních znaků terminografické práce a vyskytuje se v některých výchozích produktech, terminologických slovnících, jako jejich nedílná součást (terminologické slovníky překladové, bilingvální, či multilingvální, apod.)

V případě Evropské Unie se však jedná o problematiku jinou. „[Občané EU,] jejichž mateřský jazyk není (nebo je pouze nedostatečně) rozvinut z hlediska terminologického a speciálního, odborného jazyka, nebo jimž je odepřeno využití mateřského jazyka v oblasti vzdělávání, přístupu k informacím nebo při interakci v pracovním prostředí, jsou takto znevýhodněni.“⁵⁴ Proto musí být všem členským

⁵⁴ Guidelines, v

státům Unie poskytnut překlad veškerých dokumentů EU do oficiálních jazyků daných států.

Ve spojení s vícejazyčností v terminologii přichází v úvahu další terminologický postup, a to tzv. *terminologie komparativní*. Komparativní, nebo-li srovnávací terminologie, spočívá ve studiu termínů a konceptů v jiných jazycích za účelem přijít s jejich ekvivalenty vhodnými pro navržení ke standardizaci. Při takovém terminologickém postupu se nejčastěji vychází z textových databází a dokumentů existujících a pořízených ve specifických oblastech lidské odborné činnosti.

1.5 Terminologická standardizace

Terminologickou standardizací rozumíme jazykové zásady vytvořené za účelem ulehčení komunikace mezi vědními oblastmi lidského působení v rámci jednoho jazyka a geografického útvaru, jemuž daný jazyk přináleží, ale také komunikaci těchto oborů na mezinárodní úrovni. Jejím účelem je vypomocť komunikaci ve speciálním, odborném jazyce a nevztahuje se na slovní zásobu jazyka komunikace běžné. Terminologická standardizace tedy znamená ustanovení nových způsobů a podob jazyka na základě sebe-řízení (self-monitoringu), nebo zásahů povolane organizace, která vytváří preference některých forem nad jinými. V podstatě může mít terminologická standardizace tři významy:

1. *Institucionální standardizace* – proces, při němž určitý kolektiv předkládá preferované užití nějakého pojmenování;
2. *Mezinárodní standardizace* – proces, při němž mezinárodní kolektiv předkládá základní charakteristiky či podmínky, které by měly produkty splňovat společně s termíny pro ně navrženými;
3. *Standardizace bez zásahu* – proces, při němž se terminologické systémy řídí samy podle souznění jejich konečných uživatelů.

První dva významy spadají pod obecný pojem terminologické standardizace a dále se rozdělují na standardizaci termínů a standardizaci principů a metod terminologické/terminografické práce v závislosti na terminologické teorii a praxi.

1.5.1 Standardizace termínů

Specialisté jednotlivých oborů přemýšlí v termínech a vyjadřují své poznatky a myšlenky právě jejich prostřednictvím. Standardizace termínů tak hraje primární roli při standardizaci jakéhokoli produktu či předmětu zkoumání. Jde o složitý proces skládající se z dílčích procesů a postupů jakými jsou *unifikace* konceptu a jejich systémů; *definice* termínu; redukce homonymie; vyhnutí se synonymii; ustanovení podob pojmenování i třebaže jsou v podobě zkratků či symbolů; tvorba nových termínů.

Návrhy k provedení standardizace termínů závisí kromě formálních lingvistických prostředků (především výše popsané tvoření termínů) také na faktorech socio- a psycholingvistických (to znamená: potřeba termínů uživateli, jazykové zásady, užití, zvyky a morální tradice, a další). Jde tedy jak o lingvistické faktory, tak i o faktory mimojazykové reality. Standardizace termínů musí být pravidelně revidována, ale zároveň musí vzbuzovat dojem stability.

K tomu, aby mohla být standardizace provedena, je potřeba prvotní příprava, tak aby se mohla dále vykonávat precizní a pevná rozhodnutí. Standardizaci schvaluje a provádí organizace s pravomocí takováto rozhodnutí učinit.

(Výše uvedené informace o terminologické standardizaci jsou založeny na kapitolách o terminologické standardizaci v knize Teresy M. Cabré, *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. John Benjamins Publishing Company. 1999. 198-200.)

1.5.2 Standardizace principů a metod terminologické/terminografické práce; ISO/TC 37

Institucí zabývajících se standardizací principů a metod terminologické/terminografické práce je *Mezinárodní organizace pro standardizaci (International Organization for Standardization)* známá také jako ISO.

ISO je organizace pro standardizaci zabývajících se všemi vědními obory, kromě elektrotechniky a elektroniky (ty jsou předmětem jiné organizace, konkrétně IEC). „Spadá pod ní na 190 různých předmětových komisí, jejími členy je na 90 zemí světa.“⁵⁵ Pro standardizaci termínů a terminologických postupů byla vytvořena komise s názvem ISO Technical Committee 37 (ISO/TC 37). V této komisi zasedají společně terminologové-lingvisté s odborníky v závislosti na tematické oblasti, pro kterou se terminologie ustavuje, spolupracujícími se záměrem nalézt a formulovat obecné principy terminologie a terminologické práce. Činnost komise 37 spočívá ve vytváření nových termínů i v ustalování již existujících pojmenování s charakterem termínů, v koordinaci terminologií a standardizací jednotlivých metod. Členy Komise 37 je 15 států, které se přímo standardizace účastní (mezi nimi mimo jiné Česká republika, Velká Británie a USA) a 38 tzv. pozorovatelů. Komise je rozdělena na pracovní skupiny (working groups) a podkomise (subcommittees), které se vzájemně podílejí na přípravách mezinárodních standardů a návrhů týkajících se *terminologických názvosloví; koordinace mezinárodních terminologických standardizací; zásad terminologické práce; zastoupení jednotlivých jazyků; počítačových zdrojů v terminologii; přípravy a plánování terminologických standardů; terminologií zaměřenou na překlad.*⁵⁶

ISO/TC 37 publikuje svou činnost ve formě mezinárodních standardů a návrhů. K roku 2003 vyšlo v rámci této komise zhruba 16 standardů, jejichž podrobný seznam je možné nalézt na oficiálních internetových stránkách ISO. ISO/TC 37 definuje jako terminologický standart takový termín, který je zpravidla doprovázen definicí, a někdy doplňujícími poznámkami, ilustracemi, příklady, apod.

⁵⁵ Cabré, 198

⁵⁶ viz ISO, http://www.tc37sc4.org/doc1/ISO%20TC%2037-4%20N073%20Leaflet_of_SC_2.pdf

V teoretické části práce jsme pojednali o základních pojmech a principech spojených s terminologií jako samostatnou disciplínou spadající do širokého spektra formální lingvistiky, z části však také jako součást jednotlivých odborností, pro něž je klíčovou při vytváření nového odborného názvosloví či jeho ustalování. Náplň předchozích kapitol byla vybrána tak, aby splnila prvotní účel, a to seznámit s obecnou problematikou terminologie a terminologické/terminografické práce, definovat tyto termíny a uvést je do vzájemné souvislosti. Teoretické poznatky práce vychází z výsledků studií a literatur uvedených v Bibliografii, užití literatury a jiných zdrojích na straně 53.

Jelikož na teoretickou část navazuje část praktická se zaměřením na konkrétní terminologický projekt, byly v ní uvedeny pouze takové typy terminologií, postupů a metod, které mohou být aplikovány v praktické části a které tak nenaruší koherentnost celé práce. Z obecného přehledu bylo například vypuštěno pojednání o terminologických definicích, jelikož se nemohou uplatnit v principech terminologického projektu popsaného v následujících kapitolách a nestaly se v něm ani sledovaným fenoménem.

Teoretická část slouží jako obecný přehled, není však konečným ani jediným popisem terminologické oblasti.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

2 Terminologicko-překladatelský projekt

Praktická část seznamuje se zadáním projektu, jeho zázemím, s databází EUR-Lex (jejím obsahem a prací s touto databází), ale také s problémy vzniklými v průběhu překládání a jejich řešeními. Tato část má posloužit jako „příručka“ budoucím zájemcům o spolupráci s projektem a jako návod pro snadnou orientaci při překladu terminologie, nejen v rámci terminologie Evropské unie, ale i při jiných podobných terminologických úkolech.

Popisovaný překladatelský projekt není součástí výuky na Katedře anglistiky a amerikanistiky Univerzity Palackého, nýbrž byl nabídnut katedře k neoficiální výpomoci s následnou možností spolupráce s The Directorate-General for Translation (DGT; Generální ředitelství pro překlad Evropské komise), jeho českou divizí. Zmíněná výpomoc spočívala v překladu odborné terminologie z nejrůznějších oblastí lidské činnosti vyskytující se v oficiálních textech vytvořených administrativou Evropské unie. Texty a dokumenty, jež užívají tuto terminologii a týkají se evropského práva, jsou obsaženy v textové databázi nazvané EUR-Lex, která byla také výchozím zdrojem pro překlad.

Právní předpisy Evropské unie jsou aktualizovány každým dnem, neustále vznikají nové a některé staršího znění zanikají. Předpisy jsou odstupňovány podle důležitosti a závaznosti a dělí se tak na tzv. primární právo a právo sekundární.⁵⁷ Primárním právem se rozumí smlouvy, např. zakládající nebo přístupové. Nařízení, směrnice, rozhodnutí, dohody, apod., pak spadají pod klasifikaci sekundárního práva. Některé dokumenty nemusí být právně závazné, pro překlad jsou však přínosné a jsou to např. doporučení nebo usnesení. Všechny vypsané typy předpisů a dokumentů textová databáze EUR-Lex obsahuje.

⁵⁷ viz ISAP. Koordinační a revizní centrum. <http://isap.vlada.cz/homepage.nsf/struktura>

2.1 Terminologické sady, tematické oblasti

Jako výchozí zdroj pro překlad slouží vyexpedované seznamy termínů (tzv. *terminologické sady*), které ještě pro právní předpisy Evropské unie nebyly přeloženy a nebo přeloženy byly, ale jejich užití nebylo ustáleno či kodifikováno. Terminologické sady se pohybují od pojmenování z oblasti zemědělství (Agriculture), přes kulturu (Culture), rybaření (Fisheries), daně (Taxation), až po lidská práva (Human rights) nebo přírodní prostředí (Environment).

Pro činnost na překladu byly k dispozici pouze seznamy s omezeným tematickým rozsahem, a to vodní rostliny a živočichové (Animaux at plants aquatiques), nástroje rybolovu (Engines de peche) či rybářská plavidla (Navires de peche). Jedním z nabídnutých okruhů byla také oblast finančnictví (Finance), která je zpracována v této bakalářské práci.

2.2 Projekt překladu terminologie Evropské unie

2.2.1 Proces překládání terminologie EU a vyhledávání ekvivalentů – krok 1 (volba příslušné terminologie)

Terminologické sady obsahují termíny očíslované pomocí IATE ID (Interactive Terminology for Europe identification number). Terminologická sada z oblasti financí, se kterou se v této práci zabýváme, obsahuje termíny s IATE ID 1898914 – 1078154. Jde o očíslování na základě již existujícího seznamu závazných termínů.⁵⁸

Seznam závazných termínů je databáze obsahující již vytvořené české ekvivalenty termínů z anglických, německých a francouzských dokumentů. Tyto termíny jsou schváleny příslušnými orgány státní správy a jsou tedy v užívání považovány za závazné.

Prvním krokem je zvolit oblast terminologie (již uvedená oblast Finances) a rozmezí termínů určených pro překlad (počet zde zpracovaných termínů a výrazů je

⁵⁸ přístup k databázi závazných termínů na webové adrese <http://isap.vlada.cz/Dul/zavaznet.NSF?OpenDatabase>

100). Překládané termíny jsou postupně zpracovávány do tabulky vytvořené v programu Microsoft Excel, v němž každá tabulka obsahuje v záhlaví tyto potřebné kategorie:

- IATE ID – označují se jím jednotlivé termíny
- termín v anglickém jazyce (zkratka EN)
- buňka pro český ekvivalent (uvedena zkratkou CS)
- místo, pro uvedení referenčního čísla dokumentu v českém překladu z databáze EUR-Lex (označeno jako CS REF)
- následují tři jazykové kategorie pro lingvistické určení termínu, tedy slovní druh (Part of speech), gramatický rod (Gender) a číslo (Number)
- „poznámka“ slouží jako prostor pro uvedení dodatečných lingvistických a jiných kategorií, popř. popsání překladatelského problému spojeného s daným termínem, resp. jeho řešení. V poznámce může být uveden i jiný zdroj, ve kterém byl termín dohledáván apod.
- termín je také uveden ve francouzštině a němčině

(viz Příloha 1)

2.2.2 Proces překládání terminologie EU a vyhledávání ekvivalentů – krok 2 (EUR-Lex)

„EUR-Lex je internetová textová databáze“⁵⁹, která vznikla spojením s původní databází s názvem CELEX. Obě databáze zajišťují přístup k více než 1,5 milionu dokumentů týkajících se evropského práva, které jsou přeloženy do všech 20 oficiálních jazyků Evropské unie a jsou volně přístupné široké veřejnosti, a to hned v několika formátech (html, pdf, tiff a Word). Pro účely projektu slouží EUR-Lex a jeho dokumenty jako zdroj pro vyhledávání českých ekvivalentů k cizojazyčným termínům. Princip vyhledávání není složitý a skládá se z několika kroků.

Na internetové adrese EUR-Lexu (<http://eur-lex.europa.eu>) je třeba zvolit verzi v příslušném jazyce (v angličtině nebo, pro snadnější orientaci, v češtině). V okně se

objeví oficiální stránky EUR-Lexu, na nichž je nabídka jednotlivých forem vyhledávání. Vedle vyhledávání základního (v anglické verzi *Simple search*), existuje také pokročilé vyhledávání (v anglické verzi *Advanced search*).

Snadný přístup k dokumentům je umožněn několika předem definovanými kategoriemi a způsoby vyhledávání:

- obecné vyhledávání (*general search*) skýtající možnosti vyhledávat podle slov (*terms*), dat nebo období (*date or time span*), autora (*author*), kapitol rejstříku (*classification headings*) či klíčových slov (*keywords*) z tezauru EUROVOC
- podle čísla dokumentu (*search by document number*); a to podle vlastního čísla dokumentu (*natural number*), čísla dokumentu v databázi CELEX (*CELEX number*) nebo konsolidovaných právních předpisů (*consolidated text*)
- podle oblasti (*file category*) – zde může jít o texty povahy smluv (*treaties*), právních předpisů (*legislations*), návrhů (*preparatory acts*), judikatur (*case-law*) nebo interpelací (*parliamentary questions*)
- podle označení zveřejnění (*publication reference*) – prostřednictvím Úředního věstníku (*Official Journal*) nebo Sbírký rozhodnutí Evropského soudního dvora (*European Court Reports*)

Jakmile proběhne tato specifikace vyhledávání, dostáváme se do fáze, kdy je nám umožněno začít zadávat jednotlivé termíny a přistoupit tak k vyhledávání dokumentů, ve kterých se tyto vyskytují, a porovnávat jejich jednotlivé jazykové verze.

Vyhledávací okno už existuje pouze v anglické verzi. Zpracováváný anglický, potažmo francouzský nebo německý termín (je možné vyhledávat i celou řadu termínů) je možné fulltextově vyhledávat ve všech dokumentech databáze. Po vyhledání se zobrazí dotaz zpracovaný hned v několika údajích – v počtu nalezených dokumentů, ve kterých se příslušný termín vyskytuje, a samozřejmě také v jejich zobrazení.

⁵⁹ EUR-Lex, <http://eur-lex.europa.eu/cs/tools/welcome.htm>

Každý dokument má svůj název vytvořený zpravidla ze zkratky pro daný typ dokumentu a z vlastního referenčního čísla. Je uveden krátkou charakteristikou a výčtem jazyků, ve kterých je dostupný. Ne vždy se ovšem tento výčet shoduje se skutečně požadovaným počtem jazykových verzí. Je třeba přesvědčit se u každého dokumentu, zda je dostupný i v českém jazyce. Pod referenčním číslem dokumentu jsou dále uvedeny bibliografické a jiné údaje, samotný text a formáty v jakých je text zpracován (většinou jsou to html, pdf a doc).

Dokumenty jsou uvedeny podle data vydání, a to sestupně – nejnovější vydání jsou uvedena jako první, následují texty staršího data. Toto ale není jediné kritérium, podle kterého mohou být dokumenty seřazeny. Podle výběru je můžeme nechat seřadit na základě jazyků, do kterých byly přeloženy, podle kapitol rejstříku, procesu, konsolidované podoby – podoby, v jaké se objevují v databázi CELEX, nebo podle uspořádání v tezauru EUROVOC.

Pokud je dotaz zastoupen ve větším počtu dokumentů a je časově neekonomické a neefektivní procházet všechny tyto záznamy, jsou funkce těchto klasifikačních hledisek velkou pomocí. Především se využívá rozdělení podle kapitol rejstříku a nebo tezauru, protože tak dochází k vymezení relevantní tematické oblasti (zde konkrétně oblast financí) a zúží se tak okruh dokumentů pro vyhledávání zadaného výrazu a jeho českého ekvivalentu.

2.2.3 Proces překládání terminologie EU a vyhledávání ekvivalentů – krok 3 (prohledávání jednotlivých dokumentů)

V této fázi byly nalezeny a vymezeny všechny dokumenty, které jsou nezbytné pro vyhledání termínů. Označíme-li odkaz na bibliografické údaje a text (*Bibliography notice and Text*), zobrazí se původní text v angličtině (popř. v jiném jazyce, jež jsme v úvodu vyhledávání zvolili jako výchozí) s uvedením ostatních dostupných jazykových verzí. Pro překlad je důležitý fakt, zda je příslušný text přeložen i do češtiny a pokud je taková informace pozitivní, vybereme zkratku pro češtinu (v úzu databáze jde o zkratku CS). Okno tak bude rozděleno do dvou horizontálních částí, v nichž jedna bude původní text ve výchozím jazyce, druhá polovina pak bude obsahovat text v češtině.

Pro zjednodušení fulltextového prohledávání lze použít funkci klávesové zkratky CTRL+F, která jednoduše zadaný termín vyhledá a vyznačí všechny další výskyty v rámci celého textu. Takovýmto srovnáním obou textů dojdeme k českému ekvivalentu příslušného výrazu. Pro podporu přeloženého ekvivalentu a jeho následné potenciality stát se českým termínem je nutné opakovat tento postup v co největším množství dostupných dokumentů. Je možné, že se pro jeden cizojazyčný termín najde více českých ekvivalentů v jednom textu nebo v různých textech, potom ale záleží na četnosti jednotlivých výskytů a české ekvivalenty pak uvádíme právě podle frekvence výskytu v textech. Přednost dostane ten ekvivalent, který byl zastoupen nejčastěji.

České ekvivalenty vepisujeme do tabulky v dokumentu XLS tak, že na první místo uvedeme ekvivalent, u kterého bylo zjištěno nejčetnější opakování, dále je možné navrhnout varianty (ať už jde o synonymická vyjádření nebo o varianty s vypuštěním některého z členů ekvivalentu se složitější syntaktickou strukturou). Mohou tak vzniknout variantní řady (označení synonymické by nebylo přesné, jelikož, jak již víme, *termín* se vyznačuje především nesynonymičností). V případě neobvyklého nebo ojedinělého použití daného výrazu, uvádíme tuto skutečnost spíše do poznámky s odkazem na příslušný dokument, ve kterém k takovému výskytu dochází. Je nutné si uvědomit, že v rámci projektu nevzniká nová terminologie, jde pouze o přípravu užívané terminologie k jejímu ustálení a případné standardizaci, proto si zde můžeme dovolit navrhnout pro jeden jev/koncept i více variant.

Jakmile je tabulka (a stejně tak i veškeré termíny) doplněna o české ekvivalenty, musí být vypsány ostatní určující kategorie jednotlivých termínů. V části 2.2.1 bylo uvedeno, že se jedná o gramatické kategorie rodu a času, určení slovního druhu, popř. dodatečné informace o vyhledání a zpracování jednotlivých dotazů v poznámce. Všechny tyto informace se vztahují už jen k českému ekvivalentu.

2.2.3.1 Slovní druh

V teoretické části jsme se zabývali tím, jakými slovními druhy termíny bývají. S výskytem cca 75% jsou to substantiva, dále verba. Termín však může být tvořen i adjektivem, v menší míře adverbiem. Jde-li o kolokace a slovní spojení, je dominantním

prvkem tzv. *hlava fráze* a podle ní se určuje slovní druh celého termínu (v termínech zpracovaných v této práci jde o velmi častý jev).

2.2.3.2 Gramatický rod

Gramatickým rodem rozumíme rozlišení substantiv nebo adjektiv na maskulina, feminina a neutra. Rod se uvádí jako pomůcka českým uživatelům pro zařazení k příslušnému deklinačnímu paradigmatu substantiva. Proto i dějová substantiva uvádíme jako neutra (spadající pak pod český deklinační vzor typu „stavení“).

2.2.3.3 Číslo

Určování gramatického čísla se může jevit jako bezproblémový akt, ale pravdou je, že i zde může dojít k nesrovnalostem mezi termínem ve výchozím jazyce a jeho českým ekvivalentem. Dochází k různým případům: číslo obou termínů se shoduje, singulárová forma výchozího termínu je do češtiny přeložena jako plurálová a naopak, termín uvedený v množném čísle nemusí mít ekvivalent splňující tuto výchozí charakteristiku. Pak se stejně jako v případě slovního druhu opět řídíme podle českého ekvivalentu.

Na základě výše zmíněného tak můžeme uvést několik ilustračních příkladů. Konkrétní termíny a problémy s jejich překladem vzniklé budou rozebrány a popsány později.

Příklad 1:

termín s IATE ID 1078406 „*general rules*“ má český ekvivalent „(vše)obecná pravidla“ nebo „(vše)obecná nařízení“. Slovním druhem půjde o plurál substantiva ve středním rodě.

Příklad 2:

termín s IATE ID 1077520 „*research and technological development appropriation*“ do češtiny převedený jako „rozpočtová položka na výzkum a technologický rozvoj“ nebo „položky na výzkum a technologický rozvoj“ pak určíme jako

substantivum-femininum v singuláru. V dokumentech se ale objevily také překlady v plurálu, a tudíž budou uváděny jako druhá varianta.

2.2.4 Využití termínů ve zbylých dvou jazycích; další materiály a zdroje pro konzultaci

Takto připravenou a zpracovanou sadu termínů můžeme ještě zrevidovat a doplnit o přídatné informace výskytu nebo překladu jiného než použitého v českých verzích právních dokumentů databáze EUR-Lex.

Nejprve se nabízí srovnání skrze EUR-Lex s vyhledáním textů v němčině nebo francouzštině jako výchozím jazyce. Tento způsob se však vyznačuje nižší mírou přesnosti než stejný postup s využitím anglického jazyka, jelikož německé, potažmo francouzské výrazy často nejsou ve výchozí tabulce vůbec uvedeny.

Odborné slovníky odpovídající jednotlivým tematickým oblastem zvolené terminologie jsou sice možnou, ale ne zcela upřednostňovanou referenční pomůckou. Jelikož se neustále dotýkáme právních předpisů, je třeba mít na paměti, že je vždy dáována přednost tomu ekvivalentu, který se užívá v textech Evropské unie. Potenciálním zdrojem pro zjištění relevance použitých terminologických ekvivalentů jsou konzultace s odborníky v dané oblasti, kteří se pokud možno pohybují v „evropské“ sféře svého oboru.

2.2.5 Konečné úpravy

Jestliže byly podniknuty všechny uvedené kroky a splněny všechny požadavky pro úspěšné vygenerování českých ekvivalentů pro cizojazyčné termíny z databáze EUR-Lex a pokud po práci s databází byly provedeny dodatečné úpravy, potom považujeme terminologickou sadu za kompletní. To, že jde o ukončenou sadu však neznamená, že jde také o její platnou verzi. O definitivní podobě termínů bude možno hovořit až ve chvíli, kdy budou tyto termíny zabudovány do databáze *závazných* termínů. Než k tomu dojde, projdou terminologické sady revizí, kterou provedou gestoři předpisů, a následně

finalizací českými právníky-lingvisty v Radě EU a Komisi Evropského společenství. Do té doby jsou termíny přístupné úpravám a přepisům.

2.3 Zpracování terminologie z oblasti financí prostřednictvím databáze EUR-Lex; konkrétní příklady, problémy vzniklé v průběhu a jejich řešení

2.3.1 Povaha termínů obsažených ve výchozí sadě

Terminologie z oblasti financí oproti ostatním terminologickým sadám obsahovala více kolokací a volnějších slovních spojení. Nešlo zde tedy o termíny v pravém slova smyslu takové, jak je např. charakterizuje Běla Poštolková (1983), tedy jako „pojmenování [...] na kontextu nezávislé s možností izolovaného užití“; ještě ale nešlo ani o netermíny.

2.3.1.1 Výchozí jednoslovné termíny z oblasti financí

V celém souboru jednoho sta termínů určených k překladu bylo jen málo jednoslovných pojmenování. Situace, kdy jedinému slovu z jednoho jazyka odpovídá jiné slovo, ekvivalent jazyka druhého, je pro překladatele jakékoli terminologie nejideálnější. V podstatě se tím lehce parafrázuje poučka vlastnosti zvané jednojmennost termínu, ve které se tvrdí, že by terminologii prospělo, kdyby pro jeden pojem existoval vždy jen jediný název.⁶⁰ Je tím myšlen vztah pojmu a termínu, kdežto my zde poučku uplatňujeme na mezijazykový vztah termínu a jeho ekvivalentu.

V případě takového mezijazykového vztahu jednoslovného termínu a jeho ekvivalentu však nemusí nutně jít o situaci, kdy jednomu slovo, např. v angličtině či jiném jazyce, bude v jazyce cílovém taktéž odpovídat pouze jediný výraz. Naopak, velice často dochází k jevu, kdy se v češtině místo jednoho slova původního termínu používá fráze nebo slovního spojení.

⁶⁰ viz Poštolková, 77

Ze sta termínů bylo jednoslovných anglických názvů 13. Ve všech případech šlo o substantiva, pouze u jednoho označení (*accountancy – souvztažnost; účetnický*) se kromě podstatného jména dalo uvažovat také o adjektivu. Termíny takovéto povahy se daly vždy dohledat v dokumentech a jejich českých variantách v rámci textové databáze EUR-Lex. Všechny v ní byly zastoupeny v hojném počtu.

U konkrétních příkladů uvádím v tomto pořadí IATE ID, anglický a český výraz (indexem je naznačen preferovaný překlad podle četnosti výskytu v dokumentech EUR-Lexu). Referenční čísla dokumentů, gramatické kategorie, poznámky a termíny ve zbylých dvou jazycích jsou uvedeny v tabulce v Příloze 1.

1078400	auditor	auditor
1078401	verifier	¹ osoba provádějící ověřování; ² ověřovatel
1078402	inspector	inspektor
1078405	evidency	věrohodnost
1077512	budgeting	sestavování/sestavení rozpočtu
1077518	accountancy	¹ účetní(ický) ² souvztažnost
1077534	heading	¹ okruh rozpočtu ² položky rozpočtu; rozpočtové položky
1077541	recipient	příjemce
1077548	justification	¹ motivace ² odůvodnění; odůvodněnost
1077573	carryover	¹ převedení; přenesení ² převod; přesun
1077574	allowance	¹ zohlednění ² příspěvek; přídavek ³ odpočitatelná položka
1077591	cancellation	

decommittment zrušení; zrušení závazků

2.3.1.2 Víceslovná pojmenování

V současnosti je v terminologii patrná tendence vytvářet především několikanásobná pojmenování. Víceslovné termíny jsou z celkového počtu odborných výrazů zastoupeny v 75%.⁶¹

V terminologické sadě *Finances* jsou víceslovná pojmenování zastoupena u 90% termínů. Uvažujeme ale jen výchozí anglické termíny, protože v českém jazyce se používají víceslovné termíny ve valné většině, a to i v případech, že jde o výchozí jednoslovný výraz (viz 2.3.1.1).

Za normálních okolností mohou být tímto způsobem utvořená terminologická sousloví považována za syntakticky a lexikálně usouvztažněné celky a bylo by možné nahradit je jednoslovným ekvivalentem. Ve specializované finanční terminologii je to však obtížné, vzhledem k tomu, že každý termín, nebo spojení slov termín vytvářející, má specifický význam sám o sobě a jen velmi zřídka se objeví výraz, který by mohl jedním slovem obsáhnout sémantickou výpovědnost všech složek tohoto termínu. V sadě se tato tendence projevuje pouze v jednom případě v rámci celé sady:

1078401 verifier ¹osoba provádějící ověřování;
²ověřovatel

Termíny s povahou několikaslovného pojmenování je možné klasifikovat podle charakteru spojení. Může jít o víceslovné termíny, které z lingvistického hlediska

⁶¹ viz Poštoľková, 50

zastupují v textu funkci několikanásobného větného členu, dále o takové termíny, které jsou frázemi určovanými dominantním prvkem (nominální, verbální atd.) a nebo o takové struktury, které se dají charakterizovat jako polovětné konstrukce.

2.3.1.3 Výchozí víceslovná pojmenování ve funkcích několikanásobných větných členů

Z pojednání o jednoslovných termínech vyplývá, že jsou pro překlad a určení ekvivalentu nejvhodnější ty termíny, které byly tvořeny pouze jedním slovem (viz 2.3.1.1). Jinak tomu ale nebylo ani v případě termínů, které se v kontextech a v zapojeních do syntaktických vztahů chovaly jako několikanásobné větné členy.

Takovýchto termínů nebylo v celé sadě mnoho. V šesti konkrétních příkladech lze však vidět, že velice často několikanásobný větný člen výchozího jazyka plní stejnou funkci i v jazyce cílovém, tedy v češtině.

Víceslovné termíny ve funkci několikanásobných větných členů mohou fungovat jako několikanásobný podmět, resp. předmět, dále jako několikanásobný přísudek a nebo jako několikanásobný atribut (kongruentní či nekongruentní). I zde opět záleží na kontextu a na syntaktickém okolí v konkrétních textech. Tam, kde může být v angličtině několikaslovný termín podmětem, je tentýž výraz v češtině objektem věty apod.

Angličtina, jakožto analytický jazyk, vyjadřuje slovnědruhovému rozlišení nikoli flektivními prostředky (tedy derivací) jako čeština, ale dochází v ní především ke konverzi jednoho slovního druhu v jiný. To se projevuje i ve zde popisované terminologii. Tak např. termín „*revenue and expenditure*“ může v češtině znamenat „*příjmy a výdaje*“ nebo také „*příjmové a výdajové*“. Nejde ale pouze o případy víceslovných výrazů, kterými se zabýváme v této části. Slovtvorba tohoto typu se objevuje i u termínů jednoslovných (viz 2.3.1.1, „*accountancy*“).

1078403	books and records	účty a záznamy
1077517	lease and hire	pronajmout a najmout

1077519	presenting and auditing accounts	¹ předkládání a revize účtů; ² účetnictví a audit
1077520	research and technological development appropriation	¹ rozpočtová položka na výzkum a technologický rozvoj ; ² položky na výzkum a technologický rozvoj
1077523	revenue and expenditure	¹ příjmy a výdaje; ² příjmové a výdajové
1077558	gifts and bequests	¹ dary a odkazy; ² dary a odkázaný majetek

2.3.1.4 Víceslovné pojmenování tvořící fráze

Fráze a několikaslovné výrazy tohoto typu představují především spojení různého počtu, nejčastěji však dvou, lexémů, z nichž jeden je vymezen (determinován) jiným nebo jinými lexémy, tzv. *determinátory*. Ty určují jeho význam a platnost a jedná se zpravidla o adjektiva, demonstrativa nebo členy.

Takto určený lexém označujeme jako *hlavu fráze*. U termínu, který je ve formě takovéto fráze, se příslušnost k příslušnému slovnímu druhu určuje právě podle determinovaného členu celého spojení.

Při tvoření termínů převažují i v těchto konstrukcích substantiva, méně často adjektiva, zřídka verba a adverbia.

Vznikají:

(a) *nominální fráze* několika typů:

- ty, ve kterých je řídicím prvkem substantivum, jež může být blíže určeno adjektivem (resp. atributem); adjektiva v tomto typu frází jsou kvalitativní, někdy i modální
- takové, kde se v anglickém výchozím tvaru spojuje více substantiv (SUBST+SUBST; SUBST+“of“+SUBST), v českém překladu jde potom především o substantiva determinovaná nekongruentním atributem

(b) Vedle nominálních frází pak vznikají také *fráze verbální*, které se dají často považovat za polovětné struktury. Verbální fráze v terminologické teorii termíny tvoří jen velmi zřídka. Anglickému (německému, francouzskému) termínu ve formě verba je tak v češtině ekvivalentem dějové substantivum. V praxi projektu nebylo toto pravidlo potvrzeno, a tak je možné se ve výsledku přesvědčit o tom, že verbální fráze v angličtině odpovídá verbální frází v češtině.

Zde se opět potvrzuje fakt, že v terminologii existuje nejvíce víceslovných pojmenování. Ve formě frází jich bylo v naší sadě napočítáno přesně 87. (viz Příloha1)

Tuto sekci ilustruje jen několik vybraných termínů doplňujících to, co bylo o frázích řečeno. Kompletní seznam všech termínů se nachází v Příloze 1.

- příklady nominálních frází ve výchozí formě adjektivum - substantivum:

1078404	conclusive evidence	přesvědčivý důkaz
1078406	general rules	¹ (vše)obecná pravidla; ² (vše)obecná nařízení
1078407	detailed rules	¹ prováděcí pravidla; ² podrobný vnitřní řád
1077511	Financial Regulation	¹ finanční nařízení; ² finanční řád

Jak je zjevné, české ekvivalenty jsou utvořeny podle výchozí formy anglických termínů. Jestliže je anglická podoba termínů adjektivum – substantivum, má čeština pro ekvivalentní termín dvojí slootovornou možnost. Adjektivum plní funkci atributu kongruentního (viz uvedené příklady) nebo stojí v pozici atributu nekongruentního.

1077530	payment appropriations	položky plateb
1077534	budget heading	¹ okruh rozpočtu; ² položky rozpočtu; ³ (ALE rozpočtové položky)
1077543	budget appropriations	¹ položky rozpočtu; ² rozpočtové položky/prostředky
1077553	appropriation requirements	požadavky na rozpočty

- příklady nominálních frází ve výchozí formě subst-“of”-subst:

1077512	establishment of the budget	sestavování/sestavení rozpočtu
1077513	structure of the budget	¹ struktura rozpočtu; ² skladba rozpočtu
1077514	presentation of the budget	předkládání rozpočtu
1077515	management of available funds	řízení disponibilních peněžních prostředků/fondů

Nominální fráze výchozího termínu utvořeného podle tohoto schématu se českým ekvivalentem stávají ve formě dějového substantiva („sestavování“, „předkládání“, „řízení“, etc.) nebo nekongruentního atributu („skladba rozpočtu“).

U nominálních frází typu substantivum-substantivum dochází většinou ke konverzi prvního podstatného jména v adjektivum, a pak se tento fenomén překrývá s některými příklady uvedenými v rámci nominálních frází s přívlastkem shodným, popř. neshodným.

Mezi anglickými termíny se objevovaly i předložkové fráze. Takových termínů v celé sadě nebylo mnoho a v českých ekvivalentech byl jejich charakter povětšinou zachován.

	1077576	decision to carry over	rozhodnutí o přenosu
	1077581	powers to implement the budget	pravomoci k plnění rozpočtu
	1077540	time limit for implementation	lhůta pro zahájení provedení
ALE	1077539	appropriations for payments	(rozpočtové) položky plateb

Z příkladů lze vyčíst, že jsou *předložkové fráze* v češtině v syntaktickém okolí chápány jako atributy nekongruentní. Poslední příklady ukazují, že i přes to, že není v češtině použito předložkové vazby, platnost neshodného přívlastku zde přetrvává.

Práce s termíny ve formě verbálních frází byla poněkud problematictější. Výchozí anglické termíny byly zadány infinitivem a celý výraz měl obvykle charakter pojmenování s více lexikálními složkami než tři. Při samotném vyhledávání v databázi to působilo potíže, jelikož bylo možné předpokládat, že se v textech nebudou vyskytovat verba ve formě infinitivu, ale naopak v podobě určitého slovesa. Často také podléhala různým modifikacím – posunutí formy vzhledem ke slovesnému času podle kontextu, změna formy po pasivizaci nebo při konjugaci pro třetí osobu jednotného čísla, tvar průběhové formy, apod.

Proto bylo nutné do vyhledávání zadávat všechny možné varianty použití jednotlivých sloves, mimo jiné hlavně podobu infinitivu bez „to“. Výsledky vyhledávání českých dokumentů odpovídají slovesným kategoriím výchozího textu, do tabulky k českému ekvivalentu jsou vždy již zpracovány pouze základní infinitivní podoby sloves a frází, ve kterých se daná slovesa vyskytují.

	1077569	to effect a payment	¹ provést platbu; ² vyplatit částku
--	---------	---------------------	--

1077570	to enter expenditure in the accounts	zaúčtovat výdaje
1077594	to committ appropriations	¹ přidělit (rozpočtové) prostředky ; ² přidělit položky na závazky
1077603	to charge an item of expenditure to a specific budget heading	uvést výdajovou položku v určitém okruhu rozpočtu

S problematikou vyhledávání a dohledávání se českého ekvivalentu pro termíny v podobě sloves nebo frází, které slovesa obsahují, souvisí také okruh výrazů, které byly jako termíny zadány, ale spíše než termíny jsou *polovětnými konstrukcemi*.

Pro efektivní zpracování takovýchto dotazů disponuje EUR-Lex funkcemi, které uživateli vypomáhají při hledání těch výrazů, u kterých se dá předpokládat, že nebudou v textu koherentně navazovat, ale že budou rozptýleny a budou mezi ně vloženy jiné jazykové nebo lexikální prvky, které samotný termín nekonstituují a nejsou ani jeho součástí.

Těmito pomocnými prostředky jsou zástupné symboly ve vyhledávání ? a * pro slovo nebo část slova. Mohou být použity pouze uprostřed nebo na konci slova, popř. řetězce slov. Nikdy ne na jeho začátku.

„?“ nahrazuje jedno písmeno, jeden znak, kdežto „*“ nahradí od 0 do libovolného počtu znaků. Tak např. vyhledáváme-li slovo *audit**, pak výsledkem hledání budou všechny dokumenty obsahující deriváty tohoto slovního základu jako jsou například *auditing, auditor, etc.* (Pomocné symboly ve vyhledávání lze nalézt v Příloze 2.)

Veškeré přílohy ilustrující procesy a postupy práce na tomto překladatelském projektu, stejně tak jako tabulky a jiné odkazy, jsou uvedeny v sekci Přílohy na str. 55.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo sepsat návod a popis postupů činností spojených s překladem terminologie Evropské unie v rámci překladatelského testovacího projektu probíhajícího na Katedře anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého, a vytvořit tak příručku, která by mohla být nápomocná studentům, kteří by se k tomuto projektu připojili.

Výchozím úkolem celého projektu byl překlad zadaného počtu termínů z libovolných terminologických sad (v této práci byla zpracovávána terminologická sada Finances), resp. ve vyhledávání českých ekvivalentů pro výchozí termíny, jež byly uvedeny ve třech jazykových zněních, v angličtině, němčině a francouzštině. Právní předpisy EU mají stejnou platnost ve všech jazykových verzích (ve všech verzích pořízených v jazycích členských států EU s výjimkou irštiny), nešlo tedy o preferenci těchto tří jazyků jako přednostních.

Užití slova „překlad“ by se ale ve spojení s tímto úkolem mohlo zdát zavádějící, jelikož předmětem činnosti terminologa, ale ani účastníka tohoto konkrétního projektu, nebyl *překlad* jednotlivých dokumentů (tím bývají Koordinačním a revizním centrem pověřeny translatologické agentury, nebo se vychází z již pořízených dokumentů jednotlivých ministerstev). Hlavní náplní projektu bylo přiřadit termínům český ekvivalent na základě již pořízených překladů.

Jestliže teoretická část práce byla zamýšlena jako stručný teoretický úvod do oblasti terminologie/terminografie, část praktická měla poukázat na uplatňování jednotlivých terminologických zásad v konkrétním terminologickém projektu. Bylo tak

možné sledovat, zda se teoretické poznatky dají vždy obecně aplikovat nehladě na jazyk, v němž je terminologie utvářena, nebo zda naopak podléhají rozdílům ve slovtvorbě, ale i společenské potřebě pro vznik či zavedení nového pojmenování mezi jednotlivými jazyky. Účast na tomto nebo podobném projektu lze považovat za velmi efektivní uvedení do praktického světa terminologie a terminografie.

Při práci na celém projektu nedošlo k žádnému většímu lingvistickému či lexikologickému problému, který by nebylo možné vyřešit nebo konzultovat v jiných zdrojích než byla databáze EUR-Lex a její dokumenty. V případě, že nebyl termín v textech právních předpisů nalezen, přistoupilo se k využití internetového vyhledávače Google.com, jehož prostřednictvím lze nalézt odkazy na příslušné vládní webové stránky (<http://isap.vlada.cz>), na kterých jsou texty podobných právních předpisů zveřejněny; a dále bylo možné konzultovat odborné slovníky týkající se oblasti financí.

Evropské právo (tzv. *acquis communautaire*) se vztahuje na občany všech členských zemí Unie, je pro ně závazné a členské země se jím musí řídit. Je proto nutné, aby všechny dokumenty týkající se evropského práva byly dostupné v úředních jazycích členských států.⁶² Součástí českého právního řádu se tak staly všechny právní předpisy Evropské unie, které byly ve svých překladech do češtiny vydané v úředně zveřejněném *Úředním věstníku Evropské unie*,⁶³ a staly se tak oficiálním zněním těchto předpisů s platností rovnocennou ostatním jazykovým verzím.

Překlady dokumentů Evropské unie, a to nejen týkajících se evropského práva, ale také široké oblasti zahrnující rozmanitou a všeobšáhlu lidskou činnost, jsou aktuální společenskou potřebou a není v dohlednu dosažení stavu, kdy budou všechny dokumenty a texty evropské administrativy do češtiny přeloženy. Dokumenty jsou neustále aktualizovány, neustále vznikají nové a s nimi i nutnost převedení odborného názvosloví do kodifikovaného úzu českého jazykového prostředí. Proto bude činnost překladatelů/terminologů i nadále žádaná a potřebná.

⁶² viz ISAP, <http://isap.vlada.cz/homepage.nsf/struktura>

⁶³ viz ISAP, <http://isap.vlada.cz/homepage.nsf/struktura>

SUMMARY

With the fast growing development of every sphere of human interest and activities, there is the necessity to name things precisely and accurately. It means that numbers of new terminologies arise with every new invention, product and social phenomenon. One of the most important fields, which feels this need most, are the documents concerned with the law. Such documents are updated with a high rapidity in relation to their current topicality, and with updating the documents, various terminologies become recreated.

The aim of this thesis is to introduce the reader with the principles of the theory of terminology and terminography clarifying its basic terms and methods in general, and thus also to apply such knowledge to a specific terminological project. The thesis might be useful as a practical guide through this terminological project as well as through any similar project dealing with terminology.

The basic terminological terms and methods are described in the Theoretical part of the thesis. The information contained in this part should serve as a brief overview of current fundamentals of the theory of terminology as described in both foreign and domestic subject literature and publications. It gives the general idea of the contents of the dealt lexicological branches (terminology and terminography are part of lexicological level of language); it displays basic classifications of terminologies according to the subject matter terminology is focused on, and/or according to the methods terminology is processed. Having classified the types of terminologies, the thesis proceeds to defining the word *term* itself. The term possesses the same linguistic values and characteristics as any word from the general language (a terminological word is created by the same means as a general language word); however, it differs in the semantic level, where a term is assigned to one and only one concept of extralinguistic reality and a general language

word can have several meanings (together with a number of synonymical rows, which are not to be found speaking about terms).

A term as a unit of terminological interest must be liable to certain properties which ascribe the value of a term to a lexicological word. All the properties are also described in the Theoretical part of the thesis.

As lexicography is subjected to superior lexicology, terminography is thus a part of the theory of terminology. Therefore it is suitable to introduce the basics and principles of terminographical work together with the types of the most frequent products of such work. Being it a time of highly developed computer science and of widely spread usage of IT, among the terminological products we introduce terminological databases in more detail. Terminological (and sometimes all text) databases represent the most complex and the most easily accessible product of terminological/terminographical work, and it contains not only all the required information going along with terms, but they also become databases of terms and their multilingual equivalent expressions.

To complete the general outline of the theory of terminology/terminography, some information on international standards and on the International Organization for Standardization (known as ISO) is added.

The practical part focuses on a specific terminological project which deals with the given terminological set of terms from financial domain (the set contains one hundred terms given in English, German, as well as French) appearing within the texts of the database called EUR-Lex in the forms of legislations, treaties, case laws, proposals, etc. The objectives are to generate Czech equivalents to the original English terms from the EUR-Lex texts. The process does not lie in translating the terms from one language to another; the processing of the Czech equivalents is based on how frequent the occurrence of every term of the set is within the already translated versions of the European documents.

The Practical part of the thesis analyzes the techniques of processing the English-Czech terminology, the problems arisen during the project, and suggests their solutions. In appropriate chapters, the examples of various problems as well as illustrations of formerly (understand in the Theoretical part) discussed theoretical policies are again presented.

As a requirement for the project there was a table generated in Microsoft Excel containing all the information relevant for the given terms of financial and monetary nature. These pieces of information were these: the reference number (IATE ID; Interactive Terminology for Europe identification number); the original English term; the Czech equivalent; reference numbers corresponding to the documents in which the Czech equivalents were searched for; the linguistic categories for a part of speech, gender, and number; notes providing extra information about the term or equivalent, and/or a place for another sources in which the term or equivalent was also found; the original terms were presented also in German and French. The table is available on page 56.

The thesis creates a synthesis of theoretical knowledge practised on a specific terminological project. The participation on such a project could be taken as an effective way how to adopt and use the principles of terminological work.

The fact that the project dealt with the documents of the European law is also of a large importance, because it is demanded of every member of the European Union to embrace its internal legislative and regulations in the form of translated documents using effectual and appropriate terms unified with the other members' languages. As the legislative is constantly changing and updating, the need for special language terms will be growing and the situation, in which all the administrative documents have been translated and its terms codified is not to be reached.

Bibliografie, užitá literatura a jiné zdroje:

CABRÉ, Teresa, M. Juan C. Sager. Janet Ann DeCesaris. *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. John Benjamins Publishing Company. 1999.

JURČACKOVÁ Zora: Terminológia: Základné zásady, metódy a ich aplikácia. Bratislava. 2002.

LOTKO, Eduard. *Slovník lingvistických pojmů pro filology*. Univerzita Palackého. Olomouc. 1999.

MACHOVÁ, Svatava: Terminografie. In Čermák, František, Blatná, Renata (eds.). *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H. 1995.

POŠTOLKOVÁ, Běla. Miroslav Roudný, Antonín Tejnor.: *O české terminologii*. Academia, Praha. 1983.

UNESCO (prepared by Infoterm). *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and Implementing Terminology Policy in Language Communities*. Paris: UNESCO. 2005.

WRIGHT, Sue Ellen. Budin, Gerhart. *Handbook of Terminology. Volume 1*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, Philadelphia. 2001

Internetové zdroje:

EUR-Lex. *Přístup k právu Evropské unie*. 12. leden 2007 – 29. červen 2008. < <http://eur-lex.europa.eu>>

International Organization for Standardization (ISO). *ISO/TC 37/SC 2. Terminography and Lexicography*. 13. březen 2008. <http://www.tc37sc4.org/doc1/ISO%20TC%2037-4%20N073%20Leaflet_of_SC_2.pdf>

ISAP. Informační systém pro aproximaci práva. 23. duben 2007. <<http://isap.vlada.cz>>

Seznam příloh:

Příloha 1	Terminologická sada FINANCES zpracovaná do podoby tabulky v programu Microsoft Excel	str. 56
Příloha 2	Pomocné symboly ve vyhledávání v databázi EUR-Lex	str. 57

Příloha 1

Terminologická sada FINANCES zpracovaná do podoby tabulky
v programu Microsoft Excel

Příloha 2

Pomocné symboly ve vyhledávání v databázi EUR-Lex

Základní vyhledávání textové databáze EUR-Lex dovoluje zadávání nejen jednoslovného termínu, ale dokonce termínu obsahujícího několik lexikálních jednotek. Jak již bylo uvedeno, lexikální složky některých víceslovných struktur jsou těsně syntagmatically spojeny (především ty, v nichž jeden člen determinuje druhý), ale existují také konstrukce, kde je možné mezi základní konstituenty spojení vložit jiné lexikální či gramatické prostředky, a tím tak narušit základní výchozí podobu termínu.

Pro zjednodušení vyhledávání proto existují další symboly, jichž je možno použít. ? a * byly symboly užívané v kontextu jednoslovných termínů, pro řetězce termínů byl vytvořen znak “;”, pomocí kterého budou nalezeny všechny dokumenty, které obsahují alespoň jeden komponent ze složek zadaného výrazu.

Např. termín s IATE ID 1077523 to set out forecasts of, *and* authorize s vloženou čárkou nenajdeme v databázi jako jeden termín, ale nalezneme několik frakčních odkazů na jednotlivé části původního výrazu.

Tato funkce však není nápomocná do té míry, abychom mohli určit patřičný český ekvivalent původnímu odbornému názvu.

Pokud chceme nalézt v dokumentu všechny části daného termínu, pak musíme při zadávání do hledání vepsat „WITH“. Hledání tak bude omezeno pouze na ty dokumenty, ve kterých jsou všechny tyto složky obsaženy.

Opačnou funkci nabízí výraz „EXCEPT“, který z vyhledávání vyloučí texty, které v sobě mají tímto způsobem určená slova či termíny zakomponované.

